

Onderzoeksverslag

Monica Schokkenbroek

3 augustus 2018

Afstudeerbegeleider
Jeannette van Schaik

Breitner Academie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
Opleiding voor docent beeldende kunst en vormgeving

Anders.
Maar Hoe?

Hoe vakoverstijgende beeldende vorming in het praktijkonderwijs kan bijdragen aan de ontwikkeling van de basisvaardigheden lezen en schrijven van de leerlingen

De letters uit bovenstaande tekst zijn onderdeel van een alfabet. Dit alfabet is ontworpen door eerstejaars leerlingen van praktijkschool De Faam, tijdens mijn lessen 'Letters zijn leuk', stage 2017.

“In mijn lessen leren de kinderen heel veel,
ze zijn met taal en rekenen bezig zonder dat ze daar erg in hebben.”

Kunstenaar Wolf Brinkman

(Brinkman, Miedema & Schreuder, 2017, p.92).

Inhoudsopgave

Onderzoeksverslag

Hoofdstuk 1: Inleiding	5
1.1 Aanleiding onderzoek	5
1.2 Probleembeschrijving	5
1.3 Doel en relevantie	7
1.4 Vraagstelling onderzoek	8
Hoofdstuk 2. Methode	9
2.1 Type onderzoek	9
2.2 Methoden van dataverzameling	9
2.3 Soort en aantal participanten	9
2.4 Dataverwerking en analyse	10
Hoofdstuk 3 resultaten	11
3.1 Vakoverstijgend Onderwijs	11
3.2 Veldonderzoek	15
Hoofdstuk 4. Conclusie	19
4.1 Hoofdvraag beantwoord	19
4.2 Vergelijken theorie en praktijk	19
4.3 Aanbevelingen	20
Bijlage A Literatuur en figurenlijst	21
Bijlage B Drie Praktijkscholen en hun visie op beeldende vorming	24
Bijlage C Observatieformulier voor lessen Nederlands en beeldende vorming	25
Bijlage D Interviewleidraad en observatieleidraad met onderbouwing van bronnen	26
Bijlage E Interviewvragen docenten beeldende vorming	29
Bijlage F Interviewvragen docenten Nederlands	30
Bijlage G Brief 18 maart, voor deelname onderzoek	31
E-mail 23 maart, herinnering	31
Bijlage H Lijst scholen	32
Bijlage I Getranscribeerde interviewfragmenten met eerste codering van gespreksfragmenten	33
Bijlage J Codeboom	35
Bijlage K Een uitgeschreven interview (5 pagina's)	37
bijlage L Uitgeschreven observaties (6 pagina's)	42
Bijlage M Volledige observaties lessen beeldende vorming	48
Bijlage N Volledige observaties lessen Nederlands	49
Reflectie	50

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding onderzoek

Mijn eerste stage tijdens de opleiding als docent beeldende vorming (bevo) aan de Breitneracademie was op een praktijkschool. Ik ontdekte dat de kinderen hier kwetsbare leerlingen zijn die 'anders' aandacht nodig hebben. Tijdens een les over perspectief tekenen liet ik tijdens een korte inleiding voorbeelden van hoge gebouwen zien. Een aantal leerlingen wisten verrassend goed hoe hoog de verschillende gebouwen waren. Voordat ik het wist, was ik met de klas aan het rekenen en schrijven. Hoe vaak past het hoogste gebouw van Zaandam in de Eiffeltoren? Welke woorden gebruik je om op te schrijven dat een gebouw 1,3 kilometer hoog is? Ik realiseerde me dat we op natuurlijke wijze aan het oefenen waren met rekenen en schrijven. De leerlingen leerden tegelijkertijd de creatieve- en de basisvaardigheden. Ik ontdekte dat beide elementen heel makkelijk gecombineerd kunnen worden. Ik besloot mijn onderzoek te richten op de vraag of integratie van basisvaardigheden in bevo lessen kan bijdragen aan de ontwikkeling van de basisvaardigheden lezen en schrijven.

1.2 Probleembeschrijving

Al in de Lager Onderwijswet van 1920 worden de basisvaardigheden (toen leervoorwaarden) voor de leerling benoemd: deze waren rekenen, schrijven en lezen. Pas als een leerling deze basisvaardigheden beheerst, kan hij/zij verder leren (Hamerling & Scholten, 2015). Sinds 1920 is de maatschappij sterk veranderd; van industriële samenleving naar een kennis- en netwerksamenleving, ten gevolge van technologie en digitalisering (Pijpers, 2017). Daarom is door het SLO en Kennisnet het model voor de 21^e-eeuwse vaardigheden ontwikkeld, zie figuur 1. Dit model bestaat uit elf competenties die jongeren nodig hebben om goed voorbereid te zijn op deelname aan een kennis- en netwerksamenleving (Pijpers, 2017). De basisvaardigheden geleerd op de basisschool, blijven het uitgangspunt om zich de 21^e-eeuwse vaardigheden eigen te maken (Vermeulen & Vrieling, 2016).

figuur 1: Model voor de 21^e-eeuwse vaardigheden (SLO & Kennisnet, 2016).

1.2.1 Laaggeletterdheid

Laaggeletterdheid is een term die gebruikt wordt bij mensen die problemen hebben met het begrijpen en goed verwerken van informatie, waardoor ze beperkt worden in hun functioneren. Een laaggeletterde kan wel een beetje lezen en schrijven, maar heeft moeite met het begrijpen van formulieren, het lezen van straatnaamborden, roosters lezen, geld opnemen bij een pinautomaat of vertrektijden van de trein opzoeken. Laaggeletterdheid betekent dus dat iemand onvoldoende kan lezen, schrijven of rekenen om effectief te kunnen handelen in persoonlijke en maatschappelijke situaties

en in situaties van studie en werk. Een laaggeletterde heeft het taalniveau 1F of lager (1F is het gewenste niveau op de praktijkschool) (Greef, Segers, & Nijhuis, 2014).

Uit onderzoek blijkt dat ongeveer 18 procent van de vijftienjarige scholieren in Nederland laaggeletterd is. Laaggeletterdheid komt vooral voor in het praktijkonderwijs en de onderbouw van het vmbo (Kordes, Feenstra, Partchev, Feskens, & De Graaf geciteerd in Notten & de Wijs, 2017). In 2015 werd negentig procent van de leerlingen in het praktijkonderwijs aangemerkt als laaggeletterd (Notten & de Wijs, 2017). Ouders spelen een grote rol bij de ontwikkeling van de taal- en leesvaardigheden van hun kinderen. De kans is groot dat als ouders laaggeletterd zijn, zij dit doorgeven aan hun kinderen (Notten & de Wijs, 2017). Deze leerlingen hebben bovendien een laag IQ, tussen de 55 en 80. Ze hebben een leerachterstand van drie jaar of meer op twee van de volgende domeinen: inzichtelijk rekenen, begrijpend rekenen, technisch lezen en spellen (Sebregts, 2008). Omdat onder andere de leesvaardigheid van deze leerlingen laag is, is aansluiting vinden bij op arbeidsmarkt moeilijk.

Voor het toekomstig opleidingsniveau en het wel of niet hebben van een baan, blijkt laaggeletterdheid een belangrijke voorspeller te zijn (Notten & de Wijs, 2017). Een grote leesvaardigheid is belangrijk, het maakt het vinden van een baan gemakkelijk, de verdiensten zijn hoger en de kans op een

succesvolle loopbaan is ook groter (National Endowment for the Arts, geciteerd door Stichting Lezen, 2017). Daarnaast bestaat er een negatief verband tussen lage leesvaardigheid (laaggeletterdheid) en welzijn: laaggeletterde kinderen en volwassenen vertonen vaker risicohoudend gedrag en zijn vaak minder gezond. Omdat ze minder goed kunnen lezen, weten ze vaak ook weinig over gezondheid (DeWalt & Hink, geciteerd door Stichting Lezen, 2017).

1.2.2 Licht verstandelijk beperkt

Op het praktijkonderwijs zitten veel kinderen en jongeren met een IQ tussen de 50 en 70. Deze vallen volgens de DSM-IV-TR (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders; American Psychiatric Association, 2000) in de categorie 'licht verstandelijk beperkt' (LVB). Het merendeel van deze jongeren functioneert prima in de maatschappij en heeft geen ondersteuning nodig. Een kleinere groep van deze jongeren heeft naast een laag IQ ook beperkingen in het sociale aanpassingsvermogen en heeft hiervoor extra ondersteuning nodig (Zoon, 2012). Deze jongeren groeien vaak op in 'multi-probleem gezinnen' uit lagere sociaal economische klassen. De ouders hebben in veel gevallen een laag intelligentie niveau en missen toereikende opvoedingsvaardigheden. Ze zijn minder in staat om hun kind te stimuleren. Een kind wordt niet voorgelezen, wordt niet meegenomen naar de bibliotheek of er wordt niet uitgelegd hoe de wereld in elkaar zit (de Beer, 2016).

1.2.3 Praktijkonderwijs

Het praktijkonderwijs is onderdeel van het regulier voortgezet onderwijs (VO) en is binnen het VO het laagste leerniveau. Dit onderwijs is voor leerlingen van 12 t/m 18 jaar die moeite hebben met leren op de traditionele manier. In het praktijkonderwijs leren leerlingen vooral door te doen. Samen leiden de praktijkscholen 29.000 leerlingen op naar werk of een vervolgopleiding. Iedere leerling heeft een eigen gepersonaliseerde leerroute. Dat wil zeggen een leerroute die aansluit bij wat de leerling kan en wil. Het praktijkonderwijs bereidt de leerlingen voor op de belangrijke thema's zoals wonen, werken, burgerschap en vrije tijd. Het is de bedoeling dat de leerlingen binnen deze thema's zo zelfstandig mogelijk leren te functioneren op school en in de maatschappij (Sectorraad Praktijkonderwijs, z.j.).

In tegenstelling tot andere onderwijssectoren heeft het praktijkonderwijs geen eindtermen waaraan de leerlingen moeten voldoen. Het einddoel van de opleiding is dat de leerling werk heeft in het bedrijfsleven of op een beschermde werkplek (Sebregts, 2008). 56,4 procent van de leerlingen vindt werk, waarvan vijf procent beschut werk. Dertig procent van de leerlingen gaat naar de dagbesteding en van de andere tien procent is het niet duidelijk wat ze doen of waar ze terecht komen (VO-raad, 2016).

In de onderbouw van het praktijkonderwijs gaat het om het vergroten van de vaardigheden lezen, schrijven en rekenen, naast het kennismaken met de praktijkvakken en vrijetijdskunde. Sebregts (2008) pleit voor het blijven oefenen van functionele lees- en schrijfvaardigheid in de midden- en bovenbouw binnen het Praktijkonderwijs. Ze besteedt in haar visie overigens geen aandacht aan de toepassing van bevo op dit gebied.

De oorzaken van de grote leerachterstand bij de leerlingen in het praktijkonderwijs liggen op het vlak van vertraagde input, vertraagde verwerking en output van informatie door de hersenen. Dit betekent onder andere dat de leerstof niet makkelijk beklijft en dat vaker herhalen nodig is (Haterd & Roovers, 2013). Daarnaast, schrijft de Beer, (2016) hebben de leerlingen aandacht- en concentratieproblemen, vinden zij het moeilijk om hun aandacht op één taak te richten en laten ze zich snel afleiden door allerlei prikkels uit hun omgeving.

Het blijven oefenen van functionele lees- en schrijfvaardigheid gebeurt onder andere door de werkelijkheid in de klas te halen. De leerlingen oefenen met zaken die tijdens de stage en op de werkplekken kunnen voorkomen en dat maakt dat de leerlingen meer geïnteresseerd zijn in de opdrachten (Sebregts, 2008). Dat wordt contextrijk leren genoemd. Het Platform Taalgericht Onderwijs verstaat hieronder dat er een betekenisvolle context voor het leren wordt geschapen, aansluitend bij (talige) voorkennis van leerlingen ('Veelgestelde Vragen', 2016).

1.2.4 Kunsteducatie voor praktijkschool leerlingen

Volgens Proarts (z.j.) kan kunsteducatie juist binnen het praktijkonderwijs een goede aansluiting vinden bij het curriculum van het praktijkonderwijs. Jongeren die Praktijkonderwijs volgen, komen in hun dagelijks leven niet of nauwelijks in contact met kunst en cultuur (Proarts, z.j.). Uit het onderzoek 'Een nieuw beroep op Cultuur' van Beekhoven, Fukkink, Hoogeveen & van der Zant (2016) blijkt dat leerlingen, ook uit het praktijkonderwijs, door het doen en ervaren van culturele activiteiten, leren dat kunst en cultuur betrekking kunnen hebben op hun eigen leefwereld en hun persoonlijke interesses. Leerlingen worden zich bewuster van hun eigen en elkaars talenten, waardoor meer respect ontstaat voor elkaar. Voor docenten geldt dat zij door de culturele activiteiten onverwachte talenten bij de leerlingen ontdekken.

1.2.5 Visie binnen het vak beeldende vorming

Uit de monitor Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs 2008 – 2009 blijkt dat 25 procent van de praktijkscholen geen visie heeft op het vak bevo (kunsteducatie). Veertig procent van de scholen heeft wel een visie, maar heeft deze niet vastgelegd (Oberon & Sardes, 2009). Uit de Monitor voortgezet onderwijs 2017, blijkt dat ondertussen 88 procent van de voortgezet onderwijs scholen een visie heeft op cultuureducatie. Bij 64 procent is deze visie vastgelegd; bij 24 procent niet. Er is dus een duidelijke stijging van het vastleggen van de visie op cultuureducatie. Het praktijkonderwijs wordt in de Monitoren van 2015 en van 2017 niet meer apart benoemd (Oberon & Sardes, 2017). In bijlage B staan ter illustratie drie scholen en hun visie op bevo beschreven.

Er zijn diverse stromingen binnen de cultuureducatie. Eén stroming vindt dat cultuureducatie alleen over cultuur moet gaan. In de visie van Haanstra (2011) is de kracht van authentieke kunsteducatie dat die tracht de relatie met de alledaagse en spontane kunstbeoefening en kunstbeleving van leerlingen te handhaven, maar dat het tevens een toegang wil verschaffen tot het domein van de experts en de vakdisciplines' (p.8).

Van Heusden pleit voor een bruikbaar theoretisch kader waarop cultuuronderwijs voor alle kinderen wordt gebouwd. Hij wil dat cultuuronderwijs een belangrijke rol krijgt op school en in de samenleving (Monsma, 2013). Het belang van cultuureducatie en de relatie met andere vakken wordt door de huidige Minister van onderwijs, van Engelshoven, benoemd: 'Cultuureducatie hoort thuis in het hart van de school' (Cerutti, 2018). Eikenaar (2014) geeft aan dat juist jongeren met LVB bij kunst- en cultuureducatie de kans krijgen om aandacht te geven aan hun eigen wereld. 'Het biedt de gelegenheid om over de grenzen heen te kijken, situaties te oefenen, te reflecteren en daarmee de eigen grens te verleggen' (p. 14).

De aanname in dit onderzoek is dat leerlingen in het praktijkonderwijs naast de lessen Nederlands, zo vaak mogelijk met lezen en schrijven in aanraking moeten komen en oefenen ter voorkoming van laaggeletterdheid. Het vak bevo is daar uitermate geschikt voor, door de mogelijkheid van vakoverstijgend onderwijs en contextrijk leren.

In het literatuurgedeelte wordt nader ingegaan op het begrip vakoverstijgend onderwijs. In het praktijkgedeelte wordt beschreven hoe op vier praktijkscholen in Amsterdam lessen bevo en Nederlands worden gegeven. Via interviews wordt nagaan hoe de betrokken docenten aankijken tegen het probleem van laaggeletterdheid en of vakoverstijgend onderwijs in hun instellingen kan bijdragen aan de ontwikkeling van de basisvaardigheden lezen en schrijven.

1.3 Doel en relevantie

1.3.1 Doel

De leerlingen op een praktijkschool hebben een grote achterstand in leesvaardigheid en zijn vaak laaggeletterd. Doel van dit onderzoek is te beschrijven hoe vakoverstijgend onderwijs kan bijdragen aan de basisvaardigheden lezen en schrijven tijdens lessen bevo in het praktijkonderwijs.

1.3.2 Relevantie

1.3.2 a Voor het 'veld van kunsteducatie'

Na het formuleren van de 21e-eeuwse vaardigheden en het oprichten van het Platform Onderwijs 2032 (eindadvies 2016) nam de roep om verandering van kunstvakken toe. De kunstvakken moesten een centrale plaats krijgen in het curriculum. Ook zijn de kunstvakken de plek waar vaardigheden zoals

communiceren, kritisch denken, creativiteit en gebruik maken van het probleemoplossend vermogen worden gestimuleerd via het scheppend proces. Het Platform stelt dat leerlingen zich vakoverstijgende vaardigheden eigen moeten maken. Dit vraagt ruimte om te kunnen experimenteren en binnen de kunstvakken bestaat die ruimte (Berkel, 2016). Dit onderzoek naar vakoverstijgend onderwijs draagt bij aan de beperkte theorievorming en literatuur die tot op heden hierover is verschenen.

1.3.2 b Voor de collega's

Dit onderzoek is relevant voor docenten bevo omdat zij met de aanbevelingen lesbrieven kunnen ontwikkelen gericht op het vergroten van de woordenschat van de leerlingen. Hierdoor kunnen de leerlingen steeds beter begrijpend leren lezen en met de lesbrief zelfstandig werken. Door hun vak vakoverstijgend te gaan geven, kan er samengewerkt worden met de algemeen vormende vakken (AVO) binnen het praktijkonderwijs en blijft het vak bevo geen eilandje binnen de school (Berkel, 2016).

1.3.2 c Voor het praktijkonderwijs

Door progressie te maken met lezen en schrijven, maken leerlingen meer kans op een passende plek op de arbeidsmarkt of kunnen ze succesvol worden bij hun vervolgopleiding. Dat sluit aan bij het doel van praktijkscholen.

1.4 Vraagstelling onderzoek

Kernvraag is: Wat zijn de ervaringen en meningen van docenten beeldende vorming en Nederlands in vier praktijkscholen in Amsterdam met betrekking tot het bevorderen van de basisvaardigheden lezen en schrijven in combinatie met vakoverstijgend onderwijs?

Literatuuronderzoek:

1. Wat is vakoverstijgend onderwijs?

Veldonderzoek: (interviews en observaties)

2. Wat zijn de ervaringen van de geïnterviewde docenten met laaggeletterdheid en de ontwikkeling van de basisvaardigheden lezen en schrijven bij leerlingen in het praktijkonderwijs?
3. Wat is de huidige invulling en aanpak van de lessen beeldende vorming in de vier onderzochte scholen in het praktijkonderwijs?
4. Wat is de huidige invulling en aanpak van de lessen Nederlands in de vier onderzochte scholen in het praktijkonderwijs?
5. Hoe wordt vakoverstijgend onderwijs toegepast door de geïnterviewde docenten in het praktijkonderwijs, in het bijzonder voor de ontwikkeling van de basisvaardigheden lezen en schrijven?

Hoofdstuk 2. Methode

2.1 Type onderzoek

2.1.1. Kwalitatief onderzoek

Het hier gerapporteerde onderzoek is een kwalitatief onderzoek. De onderzoeksvraag is open en breed. Tijdens het onderzoek is de onderzoeksvraag aangepast. Bij kwalitatief onderzoek gaat het vooral om het verkrijgen van inzichten en minder om harde, getalsmatig onderbouwde, feiten. Uitgewerkte gespreks- of observatieverslagen vormen het uitgangspunt van de analyse (Baarda, 2009).

2.1.2. Praktijkonderzoek

Omdat het onderzoek gebaseerd is op een gebeurtenis/vraag uit de beroepspraktijk, tijdens de stage, kan het onderzoek volgens van der Donk & van Lanen (2016), een praktijkonderzoek worden genoemd. Zij omschrijven praktijkonderzoek als een onderzoek dat door leraren of leraren in opleiding wordt uitgevoerd, waarbij op systematische wijze en in wisselwerking met de omgeving antwoorden worden gezocht op vragen die ontstaan zijn in de eigen beroepspraktijk en dat gericht is op de verbetering van de beroepspraktijk (Van der Donk & Lanen, 2016).

Dit praktijkonderzoek is een beschrijvend onderzoek. Het bestaat uit een vooronderzoek met een oriëntatiefase gericht op het probleem van laaggeletterdheid. Daarna is het probleem afgebakend en een centrale onderzoeksvraag geformuleerd. Gevolgd door het maken van een onderzoeksplan. Gegevens zijn verzameld door observaties en interviews. De een na laatste stap was het analyseren van de gegevens en het formuleren van antwoorden op de onderzoeksvraag in de vorm van conclusies (Donk & van Lanen, 2016).

2.2 Methoden van dataverzameling

In het literatuuronderzoek is het begrip vakoverstijgend onderwijs uitgediept. De meeste literatuur betrof het primair onderwijs, er is weinig literatuur over vakoverstijgend onderwijs in het praktijkonderwijs te vinden.

Het beschrijvende kwalitatief onderzoek bestaat uit twee delen.

Verspreid over vier verschillende praktijkscholen in Amsterdam, is bij drie docenten bevo en drie docenten Nederlands een les geobserveerd om de inhoud en aanpak van vakoverstijgend onderwijs in een les bevo en Nederlands in kaart te brengen. Een voordeel van observaties is de directheid van de waarneming in het klaslokaal. Er is een tussenvorm gebruikt van twee vormen. Deels is gewerkt met open observatie, waarbij wordt rondgekeken wat er gebeurt en al observerend ideeën worden gevormd die leiden tot interpretaties. Voor een ander deel is gewerkt met meer gestructureerde observatie, waarvoor een formulier is gemaakt met observatie-elementen (Baarda, Goede, & Teunissen, 2009). Zie bijlage C voor het observatieformulier.

Vier docenten bevo en vier docenten Nederlands zijn bevraagd op basis van twee vragenlijsten. De basis voor het interview is een gestructureerde vragenlijst die voorafgaand aan het interview is opgesteld (Donk & van Lanen, 2016). Omdat op verschillende onderwerpen is doorgevraagd, afhankelijk van het verloop van het interview, zijn het uiteindelijk half-gestructureerde interviews geworden. Dit is een tussenvorm, waar de vragen wel vast liggen, maar de verdiepende vragen niet. Van de vraagvolgorde en vraagformulering werd soms afgeweken afhankelijk van de achtergrond van de docent (Baarda et al. 2009). Zie bijlage D voor de interviewleidraad en de observatieleidraad met onderbouwing van bronnen, bijlage E voor de interviewvragen voor de docenten bevo en bijlage F voor de interviewvragen voor de docenten Nederlands. De docenten hebben de interviewvragen niet van te voren ingezien.

2.3 Soort en aantal participanten

Voor het onderzoek zijn acht praktijkscholen in Amsterdam aangeschreven, een deel van de praktijkscholen in Amsterdam. Docenten van vier scholen hebben positief gereageerd. De niet-gerichte steekproef is op een a-selectie manier gebeurd (Baarda et al. 2009). Deze selectie is waarschijnlijk niet het gevolg van toeval maar van verschillen in motivatie, tijd of prioriteiten van de docenten, zelfselectie genoemd (Baarda et al. 2009). Het gevolg kan zijn dat de meer gemotiveerde docenten hebben deelgenomen. Het veldonderzoek was gericht op beantwoording van vragen door vier docenten Nederlands en vier docenten bevo van vier verschillende instellingen voor Praktijkonderwijs

in Amsterdam. De docenten Nederlands geven allemaal ook andere vakken, zoals rekenen, maatschappijleer of leefstijl. Drie docenten bevo geven alleen kunst en cultuur. Eén bevo-docent geeft ook andere vakken. Deze docenten geven les aan een eerste of tweede klas. Zie bijlage G voor brief en email voor deelname onderzoek, zie bijlage H voor de scholen die hebben deelgenomen.

2.4 Dataverwerking en analyse

De data zijn geanalyseerd via een globale onderzoekscyclus: het bepalen van het onderwerp, doel en relevantie van de onderzoeksvraag via het verzamelen en reduceren van gegevens. Hierna volgde de analyse, waarbij naar verbanden en overeenkomsten is gezocht tussen de literatuur, interviews en observaties. Van de interviews zijn opnames gemaakt die letterlijk zijn uitgetypt (getranscribeerd) (Saunders, Lewis, Thornhill, 2008). Voor het reduceren van de gegevens is een deductieve aanpak gebruikt waarbij gezocht is naar vooraf bepaalde thema's uit de onderzoeksvraag en deelvragen. Het coderen en het aangeven van de thema's in labels, zijn verwerkt in een codeboom. Op basis hiervan zijn de deelvragen beantwoord in een lopend verhaal, geïllustreerd met betekenisvolle quotes en voorbeelden. Daar waar de ene groep (docenten bevo ten opzichte van docenten Nederlands) andere antwoorden geeft dan de andere groep, wordt dit specifiek genoemd. Ook zal een splitsing worden gegeven als verschillende docenten een ander antwoord geven. (Saunders, Lewis, Thornhill, 2008). De resultaten zijn uitgesplitst in interviews en observaties. Voor een voorbeeld van een getranscribeerd interviewfragmenten met eerste codering van gespreksfragmenten, zie bijlage I, voor de codeboom zie bijlage J. In bijlage K is een uitgeschreven interview opgenomen en bijlage L bevat observaties.

Hoofdstuk 3 resultaten

3.1 Vakoverstijgend Onderwijs

3.1.1 Inleiding

In het literatuuronderzoek is gezocht naar het antwoord op de vraag wat vakoverstijgend onderwijs is, welke voor- en nadelen te benoemen zijn en welke voorwaarden er zijn voor succesvol vakoverstijgend onderwijs voor het praktijkonderwijs. In dit gedeelte wordt een aantal theorieën van auteurs met elkaar vergeleken.

Vakoverstijgend onderwijs komt tussen verschillende vakgebieden voor (Berkel, 2016). Uit onderzoek van Zernitz en Wervers (2018) blijkt dat van alle leerkrachten 94 procent een of meer kunstvakken weleens in combinatie met een ander vak of domein geeft. Uit ander onderzoek van Sardes & Oberon (2016) blijkt dat 8 procent van de scholen hun kunstonderwijs structureel samenhangend aanbieden. Het gaat bij vakoverstijgend onderwijs niet alleen over de basisvaardigheden in de culturele vakken maar ook andersom om het benutten van creativiteit bij andere vakken. 'Creativiteit zou zoveel mogelijk onderdeel moeten zijn van taalonderwijs, wiskunde, geschiedenis, van alle vakken' (Monsma, 2013). Dit aspect is buiten beschouwing van dit onderzoek gebleven.

Er blijkt weinig theorie te zijn over vakoverstijgend onderwijs gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek. Ook is er weinig kennis over de toepassing van vakoverstijgend onderwijs in het praktijkonderwijs te vinden. 'Pleitbezorgers van kunsteducatie willen nog wel eens beweren dat kunst zorgt voor betere onderwijsresultaten ook in andere vakken. Definitief bewijs voor deze claim is er echter niet' (Meeuwis, 2017a, p.1). Wel zijn er diverse benaderingen en modellen die besproken worden.

3.1.2 Op zoek naar een definitie

In de literatuur worden meerdere termen gehanteerd zoals vakintegratie, samenhangend onderwijs en vakoverstijgend onderwijs. Een aantal gevonden definities wijzen op diverse elementen.

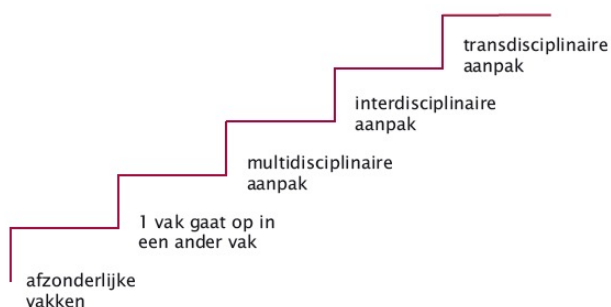
'Vakoverstijgend werken betekent meer eigenaarschap voor de leerling (...). Aan de hand van thema's die over grenzen van vakken heen gaan leren leerlingen kennis en vaardigheden in samenhang'. (Ros, zj, p.1).

Het Kennedy Center, VS, benoemt kunstintegratie als een lesmethode waarin leerlingen begrip vormen en laten zien, via een kunstvorm. In het creatief proces dat leerlingen aangaan worden een kunstvak en een ander vak verbonden op een manier waarop doelen van beide vakken worden behaald. (Meeuwis, 2017c).

Kotte (2017) spreekt over horizontaal onderwijs: 'Door middel van samenhang (horizontale leerlijnen) wordt gestreefd naar integratie van inhoud en doelstellingen binnen een vak of tussen vakken' (p. 23). Zij beziet het breder dan alleen de vakken maar ook het externe cultureel aanbod en de wereld om de school heen. Vakoverstijgend onderwijs kenmerkt zich dus door verbondenheid en samenhang tussen vakken maar ook met de leefwereld van de kinderen. Eikenaar voegt hier nog een element aan toe, dat kunst- en cultuureducatie LVB-jongeren zelfstandigheid leert in deze talige, beeldende maatschappij. Ze leert zaken te begrijpen en in een context te plaatsen. 'Kunst en cultuureducatie is van essentieel belang omdat het eigen oplossingen leert vinden, de horizon verbreedt en daarmee de jongere wendbaarder maakt' (Eikenaar, 2014).

Er is een indeling in de integratie *tussen* de verschillende vakken te maken.

Van Boxtel et al. (2009) richten zich op de sterkte van de integratie en onderscheiden vijf niveaus. Ze benoemen het eerste niveau waarbij de vakken afzonderlijke herkenbaar zijn en het tweede niveau waarbij het ene vak in het andere opgaat.

Figuur 2: Vormen van vakintegratie geordend naar de sterkte van de integratie (Van Boxtel et al., 2009, p. 7).

Zernitz en Wervers (2018) maken een onderscheid in drie niveaus die ook terugkomen in het model van Van Boxtel et al (2009).

Bij de multidisciplinaire aanpak worden verschillende vakken op elkaar afgestemd maar de vakken zijn afzonderlijk nog wel herkenbaar. Bij het thema eten behandel je bij bevo wat Rembrandt at in de Gouden Eeuw (fotografie, collage, tekenen) en bij het vak koken ga je een aantal gerechten maken en proeven uit die periode. Een interdisciplinaire aanpak gaat verder. Met de kennis uit verschillende vakken probeer je een overkoepelende vraag te beantwoorden (Zernitz & Wervers, 2018). Lesstof van bevo, koken en Nederlands wordt dan ingezet om de vraag 'Wat at men in de Gouden eeuw?' te beantwoorden. Bij de transdisciplinaire aanpak zijn de losse vakken niet meer te onderscheiden. Leerlingen gaan aan het werk met eigen thema's of met levensechte thema's. Hier gaat het niet alleen om kennis maar ook om de brede vorming van de leerlingen zoals leren samenwerken en het 'zijn' (Zernitz en Wervers, 2018). Zernitz en Wervers (2018) benoemen dit als lasagne, salade en smoothie. Vorm één en twee zijn nog te ontleden. Bij de transdisciplinaire aanpak, de smoothie, vormt zich een nieuw geheel.

3.1.3 De voor en nadelen

Vakoverstijgend onderwijs heeft voor- en nadelen.

De Bok, van Koppen en Mulder (2013) noemen als nadelen dat de nadruk meer op vaardigheden kan komen te liggen dan op vakinhoudelijke kennis. Van Boxtel et al. (2009) noemen dat onoverzichtelijk wordt, er is minder tijd voor niveau-werktijd, resultaten zijn moeilijk meetbaar, feitenkennis is lastig te integreren en het stelt zwaardere eisen aan de leerkracht. Er is gevaar voor oppervlakkigheid en er is mogelijke onzekerheid over de eigen expertise om in een breed leergebied les te geven.

Zernitz en Wervers (2018) noemen als voordelen dat leerlingen meer gemotiveerd zijn en dat hun nieuwsgierigheid, verbeeldingskracht en creativiteit worden geprikkeld. Daarnaast kunnen de leerlingen de lesstof beter onthouden. Het laten reflecteren op een onderwerp of thema is belangrijk, zo melden Zernitz en Wervers bij monde van van Heusden (2017). DeMoss en Morris noemen naast bovenstaande aspecten: intrinsieke motivatie om te leren; het zien van leren als uitdaging in plaats van als barrière, inspiratie om ook buiten de klas te zoeken naar mogelijkheden om te leren (DeMoss & Morris, geciteerd in Meeuwis, 2017a).

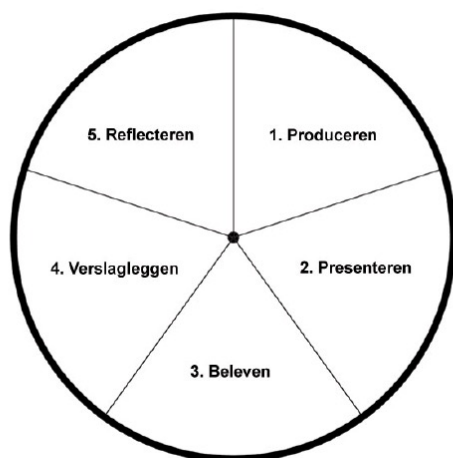
Van Boxtel et al. (2009) noemen als voordelen: het leren wordt betekenisvoller en aantrekkelijker voor de leerling, het draagt bij aan betere leeruitkomsten en levert andere gewenste leeruitkomsten op, die aansluiten bij wat de samenleving vraagt aan competenties. Voorts wordt genoemd dat leerlingen andere vaardigheden ontwikkelen (creativiteit, vaardigheid in het opzoeken van informatie, sociale vaardigheden en probleemoplossend vermogen) en dat leerlingen gemotiveerd en betrokken zijn. Bok et al. (2013) noemen dat leerlingen gemakkelijker *the big picture* gaan zien. Een experiment van Hardiman, Rinne en Yarmolinskaya, beschreven door Meeuwis (2017d), toonde aan dat leerlingen die minder goed waren in lezen en schrijven baat hadden bij het leren op een andere manier (door middel van een met kunst geïntegreerd curriculum).

Het programma van Brinkman, Miedema en Schreuder in Museum Boymans van Beuningen geeft inzicht hoe kunstlessen en museumbezoek bijdragen aan de taalvaardigheid van leerlingen. Brinkman speelt met woorden, laat kinderen de betekenis van woorden en begrippen doorgronden en toepassen. Hij geeft ruimte voor onderzoek, stelt vragen, luistert en laat leerlingen verhalen navertellen. Voor leerlingen voor wie Nederlands niet de moedertaal is en bij wie dit thuis ook niet gesproken wordt, blijkt dat visuele ondersteuning belangrijk is bij het leren van een nieuwe taal. Het gaat om het praten over betekenissen van beelden (Brinkman et al. 2017). Een los project levert als inzicht op dat onderwijs het beste werkt als ook projecten in samenhang worden aangeboden met het reguliere lesprogramma (Brinkman et al. 2017).

Samengevat bevordert vakoverstijgend onderwijs de motivatie en het beter onthouden en begrijpen van de lesstof en leert het leerlingen te reflecteren en *the big picture* ofwel de samenhang te zien.

3.1.4 Modellen die de samenhang tussen de vakken beschrijven

Om vakoverstijgend onderwijs vorm te geven, zijn een aantal invalshoeken gevonden om het curriculum vorm te geven.

SLO (2008) heeft de Kunst- en cultuurschijf (figuur 2) ontwikkeld om over de grenzen van het vak heen te kijken en combinaties te zoeken met vreemde vakinhoud voor vakoverstijgende projecten. Deze schijf met vijf kerndoelen geeft de docenten en vaksecties handvatten voor het ontwikkelen van opdrachten. Het uitgangspunt is dat in elke leeropdracht deze kerndoelen, in zekere mate, aanwezig zijn. Dit is afhankelijk van de visie van de school. De school kan ook taartpunten van andere vaardigheden toevoegen.

figuur 3. Kunst- en cultuurschijf met de 5 kerndoelen: produceren, presenteren, beleven, verslaglegging en reflecteren (SLO, 2008, p.35).

Van Boxtel et al. (2013) noemt een vijftal benaderingen om het curriculum op te bouwen. Dit model is gebaseerd op een structuurbenadering die samenhang aanbrengt door middel van een concept-, thema-, kwestie-, onderwerp- of competentiegerichte aanpak.

Benadering	Omschrijving
Kernconcepten	Het curriculum organiseren rondom kernconcepten, zoals macht, tijd en ruimte
Betekenisvolle kwesties	Het curriculum organiseren rondom kwesties die betekenisvol zijn in de samenleving en voor leerlingen
Perspectieven en sleutelvragen	Thema's uitwerken aan de hand van sleutelvragen die horen bij vakspecifieke perspectieven, zoals het geografische of economische perspectief
Omgevingsonderwijs / erfgoededucatie	Thema's uitwerken waarbij de eigen omgeving of erfgoed in de eigen omgeving uitgangspunt en/of onderwerp is
Competentiegerichte aanpak	Samenhang in het curriculum aanbrengen met een leerlijn van competenties, zoals kritisch denken en probleemoplossen

Figuur 4: Verschillende benaderingen om tot een uitwerking van een geïntegreerd curriculum te komen (Van Boxtel et al., 2009, p. 21).

De derde invalshoek is die van Van Heusden (2010) Hij pleit voor samenhang gebaseerd op een model dat de complexe werkelijkheid leert begrijpen, vanuit verschillende aspecten, gebaseerd op de werking van het geheugen. Hij heeft daar drie perspectieven in:

1. Het onderwerp (uit natuur, leven, gedrag en cultuur).
2. De basisvaardigheden (waarneming, verbeelding, conceptualisering en analyse) die geoefend worden. Volgens Van Heusden (2016) zijn dit de vier cognitieve dimensies van cultuur).
3. De media (lichaam, voorwerpen, taal en grafisch) die ingezet worden. Dit zijn de dragers van cultuur (Van Heusden 2016).

Figuur 5: Basisvormen van een cultureel bewustzijn (Van Heusden, 2016, p.16).

Er zijn vier dimensies (culturele vaardigheden) waar de vier media aan verbonden zijn: waarneming (zintuigen via lichaam); verbeelding (meemaken via artefacten); conceptualisering (begrijpen via taal) en analyse (structureren via modellen en abstractie en grafische tekens). Een voorbeeld kan zijn een les over de fiets die via diverse vakken en invalshoeken kan worden besproken. Waarneming (je kunt een fiets herkennen), verbeelding (een creatieve herkenning van een fiets), conceptualisering (diverse woorden voor fiets) en analyse (het symbool van de fiets) (Van Heusden, 2017).

Of de beschreven invalshoeken in de praktijk worden gebruikt om een curriculum op te stellen, is niet teruggevonden in het literatuuronderzoek.

3.1.5 Bevorderen samenhang tussen vakken op scholen

In de literatuur worden diverse elementen genoemd die van invloed zijn om vakoverstijgend onderwijs goed te introduceren op een school. Meeuwis (2017b) benoemt dat integratie van kunst in het curriculum nooit automatisch gebeurt. 'De introductie van een nieuwe manier van werken moet doelbewust geïntroduceerd worden in een lerarenteam dat al veel te doen heeft' (p.2). Meerdere bronnen benoemen dezelfde aspecten, die hieronder zijn samengevat. Een duidelijke schoolvisie en enthousiasme en draagvlak in de school; een goede leerlijn voor een geïntegreerd curriculum of een thema dat aansluit bij de beleavingswereld van de kinderen; geschikte materialen waaronder een goede bibliotheek of mediatheek en lesmethoden en aandacht voor het proces van leren; het benutten van de praktijkkennis van docenten en/of kunstenaars; rekening houden met waarden en opvattingen van de docenten; zorgen dat docenten vertrouwd raken met kunstvakken om deze zinvol te kunnen inzetten en uitbreiden van competenties van leraren door middel van scholing; timing en voldoende tijdsinvestering, budget en opname in de jaarplanning (Meeuwis, 2017e., Sardes & Oberon, 2016., de Bok, van Koppen & Mulder, 2013., van Boxtel et al., 2009).

3.1.6 Samenvattend

Het literatuuronderzoek levert op dat vakoverstijgend onderwijs op diverse wijzen kan worden vormgegeven. De aard van de samenhang tussen de vakken is de eerste factor. Voorts zijn genoemd de formulering van de doelen, een structuurbenadering of via de werking van het geheugen. Ook de schoolomgeving is van invloed op vakoverstijgend onderwijs. Hiervoor zijn diverse aspecten benoemd.

3.2 Veldonderzoek

In het veldonderzoek is gekeken naar hoe docenten Nederlands en bevo in vier praktijkonderwijsinstellingen in Amsterdam aankijken tegen de ontwikkeling van de basisvaardigheden lezen en schrijven bij de leerlingen in combinatie met vakoverstijgend onderwijs. Hierbij wordt stil gestaan bij de vormgeving van de lessen bevo en Nederlands, in het bijzonder het vakoverstijgende element en de methoden om lezen en schrijven te bevorderen.

3.2.1 Ervaringen van de docenten met laaggeletterdheid in het praktijkonderwijs

Laaggeletterdheid wordt door de docenten Nederlands en bevo als groot probleem benoemd. Een docent bevo geeft aan: 'Ik ben me rot geschrokken van het niveau, ze hebben enorme leer- en schrijfachterstand'. Een andere docent bevo zegt: 'De woordenschat is laag, ze lezen weinig, ze kunnen niet op het niveau met leeftijdgenootjes praten, de concentratie is laag en leerlingen kunnen niet zelfstandig werken met een lesbrief' (begrijpend lezen). Docenten Nederlands noemen daarnaast het lage niveau van schrijven en grammatica.

De onderzochte scholen doen veel aan het leesniveau van de leerlingen. Een bevo docent meldt dat haar school elke dag een verplicht lees-halfuur heeft. Meerdere docenten bevo en Nederlands benoemen de herhaling: 'Een woord moet je zeven keer gehoord hebben wil je het actief beheersen.' Een docent Nederlands geeft aan dat ze *advisors* in dienst hebben om extra Nederlands te onderwijzen. Een docent Nederlands noemt woordenschattraining.

Als doorgevraagd wordt op woordenschat-vergroting blijkt dat drie docenten bevo hieraan aandacht besteden. Een docent bevo herhaalt de moeilijke woorden, maar ook de woorden uit de AVO-lessen die zij geeft. Verder besteden twee docenten bevo aandacht aan het leren benoemen van de technische termen. Er worden twee voorbeelden genoemd door docenten bevo: 'Woorden vragen rondom het onderwerp lente' en 'Er is een traject dans, daar kunnen kinderen filmpjes zien en worden dingen uitgelegd zoals het woord choreograaf.' Alle docenten Nederlands doen aan woordenschat-vergroting via de lessenserie Nieuwsbegrip en de methode Deviant. Zij noemen herhaling en leren samenvatten als belangrijk element. Twee docenten Nederlands laten de leerling woorden opschrijven op het bord. Een docent vraagt of de leerlingen moeilijke woorden in hun schrift willen schrijven.

Om meer aandacht te kunnen besteden aan de basisvaardigheden lezen en schrijven benoemen de docenten bevo vier aspecten: woorden herhalen, aanbieden en oefenen, werken aan de kleine motoriek ter bevordering van schrijven, een woordwand en een groter lokaal voor experimenten met woorden. Ook wordt gepleit voor een bibliotheek. De docenten Nederlands benoemen de lesmethodes gericht op meer leren lezen en repeteren van woorden. Een docent Nederlands is enthousiast over 'studie Match' waarmee vanaf het eerste jaar ingespeeld kan worden op het niveau Nederlands van de leerling.

3.2.2 Lessen beeldende vorming in het praktijkonderwijs

De docenten blijken de lessen hoofdzakelijk zelf op te zetten. 'In het praktijkonderwijs moet je het wiel zelf uitvinden.' 'Boeken gebruik ik niet, die zijn uit het jaar kruik', 'De boeken van Vogelvlucht zijn te groot en hebben een te hoog niveau'. Bronnen zijn You Tube, Pinterest, leskaarten van praktijkschool De Faam en de lessenserie Promotie. Een docent nodigt gastdocenten uit.

Gevraagd is welke competenties belangrijk zijn voor het vak bevo. Over de leraar wordt gezegd: open staan om te leren en maatwerk per kind bieden (waardering geven). Ook is belangrijk hoe de collega's met elkaar omgaan. Over de leerling: samenwerken, werkhouding, proberen om dingen creatief op te lossen, doorzetten, zelfstandig kunnen werken, openstaan, je eigen werk voorbereiden, leren kijken, omgaan met de leiding. Een docent verwoordt het als 'lat niet te hoog leggen, geen latten leggen'. Over aansluiting van de lessen bij de actualiteit, antwoorden twee docenten positief. Een docent noemt als onderwerpen (homo)seksualiteit, sociale problemen en scheidingen. Een ander noemt een project met milieu.

De docenten werken niet vanuit een theorie over hoe je bevo kan geven. Een docent noemt 'Wij werken met Big Picture Learning: het is belangrijk dat leerlingen en ouders actief deelnemen aan de maatschappij.'

3.2.2 a Observaties lessen beeldende vorming

De drie docenten hebben verschillende aanpakken voor hun les. De kennisoverdracht gaat van zeer gestructureerd naar een beetje structuur en geen structuur in de les. De inleidingen van de lessen zijn verschillend: verbaal vragen waar de leerlingen mee bezig zijn; het bord gebruiken waar de gebruikte woorden worden neergezet; een PowerPoint met uitleg van de techniek; voorbeelden van de gebruikte materialen laten zien en de woorden opschrijven op een schoolbord.

De docenten gebruiken geen lesbrief. De opdrachten zijn divers. Er is een opdracht over lente. Aan de hand van een kunststroming mogen de leerlingen de lente in beeld brengen door vrolijke koeien te schilderen. En andere les heeft een opdracht met mozaïek, over liefde. Er is een opdracht borduren van lijnen en letters. Dit verbetert de kleine motoriek en kan schrijven en rekenen verbeteren. De juf legt dit ook uit aan de leerlingen. Ze snappen dat en vinden vooral de herkenbaarheid van borduren leuk, dat deden ze ook op de basisschool.

Een docent doet niet aan beoordelingen. Een docent reflecteert met sommige leerlingen over het gemaakte werk. De docent wil dat de leerling hierover praat. De derde docent reflecteert op gedrag, werkhouding en de opdracht door met alle leerlingen een wekelijkse beoordeling in te vullen en daarover te praten.

Hoe de docent in de klas met taal omgaat, is zeer verschillend. Een docent vraagt aan de leerlingen wat ze voor hun opdracht nodig hebben. De tweede docent vraagt veel aan de leerlingen. De derde docent vraagt tijdens de inleiding veel aan de leerlingen: 'Wat is dit? Hoe gebruik je dit? Welk materiaal is dit?' Deze vragen en woorden komen steeds terug gedurende de les. De leerlingen worden hierdoor uitgedaagd om zelf te praten. Een docent maakt gebruik van ezelsbruggetjes.

Alle klaslokalen hebben alleen zelfgemaakt werk van de leerlingen staan of hangen. Het bord wordt gebruikt om de woorden van het werkproces en materialen op te schrijven.

Uit de observaties komt het beeld naar voren dat een les aan kracht kan winnen door een duidelijke structuur, de inrichting van het leslokaal en opdrachten te maken die aansluiten bij de leefwereld van de kinderen. Bijlage M bevat de volledige observaties van de lessen bevo.

3.2.3 Lessen Nederlands in het praktijkonderwijs

De methode Deviant wordt door drie docenten gebruikt met als doel om het 1F niveau Nederlands te behalen. 'Deze methode doet weinig met woordenschat en begrijpend lezen'. Daarnaast wordt door twee docenten Nieuwsbegrip gebruikt: een methode die samenwerkt met het Jeugdjournaal en veel filmpjes bevat, uit te breiden is met woordenschat en een leerlingvolgsysteem heeft. De docenten voegen wel eigen elementen toe. Een docent benoemt dat hij instructiefilmpjes van internet haalt. Een docent geeft aan dat ze vroeger met de sectie een posterproject heeft ontwikkeld, een methode om te werken aan woordenschat en begrijpend lezen.

Over de competenties voor het vak Nederlands, worden alleen opmerkingen gemaakt over de leerlingen. Elke docent noemt begrijpend lezen en luister- en spreekvaardigheid. Een docent noemt computervaardigheden waaronder het kunnen omgaan met teksten en brieven zoals van een pensioenfonds of sociale verzekeringsbank. De lessen sluiten volgens alle docenten aan bij de actualiteit. Twee docenten gebruiken een nieuwskring waarin het nieuws wordt bediscussieerd. Op de vierde school wordt jaarlijks het project 13 in de oorlog herhaald. 'Ik geloof dat docenten moeite hebben om een lesje te maken over gemeenteraadsverkiezingen of referendum.'

Speerpunten die genoemd worden zijn de grote leerachterstand, woordenschat vergroten, begrijpend lezen en fatsoenlijk Nederlands spreken. Twee docenten noemen een theorie van waaruit ze werken 'in 4 stappen woordenschat aanbieden en woorden 7 keer herhalen' 'NT2 aanpak voor deze doelgroep: 7 keer woorden herhalen'. Een docent antwoordt dat hij met Big Picture Learning werkt. Een docent werkt niet vanuit een theorie.

3.2.3 a Observaties lessen Nederlands

Alle drie de lessen zijn duidelijk gestructureerd waarbij de docenten verschillende media gebruiken. Ze starten de les met een filmpje en gebruiken daarna verschillende media, van PowerPoint, boek, voorbeelden tot zelfgemaakte opdrachten.

De docenten hebben alle drie een duidelijke en gestructureerde inleiding. Twee docenten zetten op het bord hoe de les er uit ziet en één docent bespreekt met de leerlingen wat ze gaan doen en ze haakt in op de vorige les.

Twee docenten gebruiken een lesbrief. Een docent maakt daarnaast zelfontworpen opdrachten. Twee docenten gebruiken het boek Deviant. Het lesmateriaal wordt door de docent of samen een leerling uitgedeeld. In een klas worden de etui en boeken op een klassenplank bewaard. De zelfgemaakte

opdrachten worden door de docent uitgedeeld. Alle opdrachten bevatten voorlezen, begrijpend lezen en samenvatten. Er wordt gewerkt aan woordenschatvergroting.

In de klaslokalen hangt onder andere de kaart van Nederland, een alfabet en posters met tekst en cijfers.

Alle docenten bespreken na de opdracht de resultaten van de opdracht. Bij een docent schrijven de leerlingen de antwoorden op het bord. Bij deze lessen Nederlands staat de datum op het bord.

Hoe de docenten in de klas met taal omgaan, is zeer verschillend. De leerlingen worden voortdurend uitgedaagd om zelf te praten, te lezen en te schrijven. Moeilijke woorden worden uitgelegd en de leerlingen wordt gevraagd om definities te geven. Opdrachten en digibord worden voorgelezen. Bijlage N bevat de volledige observaties van de lessen Nederlands.

3.2.4 Vakoverstijgend onderwijs

Een docent Nederlands heeft geen idee wat vakoverstijgend onderwijs is. Deze uitspraak van een docent is veelzeggend: 'Ik denk dat je heel goed moet kijken hoe doe je dat, ik denk dat heel goed is dat je Nederlands koppelt, dat er veel Nederlands gesproken gedaan wordt, maar hoe dan? Het is heel belangrijk dat je het koppelt aan de interesses van deze kinderen en wat is haalbaar'.

Er worden verder twee perspectieven genoemd: multidisciplinair (samenwerken en integratie van vakken) en de interdisciplinaire benadering ('dat je samenwerkt met andere teamgenoten, schoolgenoten, docenten en andere vakken'). Alle docenten blijken wel te doen aan vakoverstijgende projecten. Een docent Nederlands geeft een voorbeeld van een rekenboekje dat in meerdere vakken wordt toegepast. 'Leerlingen vinden het moeilijk om kennis van het ene vak naar het andere te *'transfereren'*'.

De docenten bevo en Nederlands zien vooral als voordeel van vakoverstijgend onderwijs de bredere ontwikkeling voor de leerlingen. 'De vakken zijn onlosmakelijk verbonden'. Voorts wordt genoemd herhaling van lesstof en leren samenwerken. Twee docenten Nederlands benoemen motivatie: 'Het vak Nederlands wordt zo leuk'. Een docent bevo meldt dat je grotere projecten kunt aanpakken. Een ander: 'Leerlingen leren meer samenhang zien, dat dingen aan de werkelijkheid gerelateerd zijn'. Een andere docent Nederlands zegt: 'Ik zou het mooi vinden als de praktijkvakken wat meer gekoppeld worden aan AVO-vakken in de onderbouw. Ik zou het heel leuk vinden om bij wijze van spreken, ckv in mijn lessen te hebben. Het is heel goed als de AVO-docenten meer inbreng zouden hebben in praktijkvakken, ik denk dat je kan helpen in een stuk begrip van de kinderen, hoe pak je dat nou precies aan.'

Een docent bevo organiseert projectweken, een Kunstweek (in samenwerking met het Nationaal Ballet) en een Boekenweek. Een belangrijk onderdeel in deze weken is de verslaglegging. Een andere school organiseert een project met de lessen bevo, techniek en Nederlands in samenwerking met de Openbare Bibliotheek.

Om vakoverstijgend onderwijs toe te kunnen passen, zeggen de docenten bevo middelen nodig te hebben die aansluiten bij het niveau van de leerling, het draagvlak en de jaarplanning. Twee docenten Nederlands weten niet hoe ze het kunnen aanpakken. 'We zijn al een paar jaar bezig met te bedenken hoe we vakoverstijgend onderwijs kunnen toepassen, ik zou wel een paar mooie voorbeelden willen zien op andere scholen of van de onderzoeker.' De docenten Nederlands zeggen allemaal behoefte te hebben aan scholing en kennis, thematisch werken en planning. 'Een periode thematisch werken, bijvoorbeeld een kunstwerk dat zelf beweegt zoals op de wind op het strand. Er taalopdrachten aan koppelen; maak daar 5 zinnen bij en koppel er woordspelling aan vast'.

Een docent bevo geeft aan dat aansluiten bij vakken met veel feiten, zoals geschiedenis, lastig is. Een Nederlandse docent zegt: 'Begin bij bevo niet vanuit het beeld maar vanuit de actualiteit of de Nederlandse taal/werkwoorden'. Een docent Nederlands signaleert dat je creatief en innovatief moet zijn. Een docent benoemt een succesfactor: 'Ik denk dat het heel goed is als je Nederlands koppelt aan de interesses van deze kinderen'.

Twee docenten vragen zich af waar je meer aandacht aan moet besteden: praktijk- of taalvaardigheden. 'Dat blijft op school jarenlang een discussie'. Alleen aan de docenten Nederlands is gevraagd of zij belangstelling hebben om een extra domein toe te voegen, met specifiek aandacht voor Nederlands. Een docent zegt 'De vorige directeur vond het vooral belangrijk dat de kinderen

gewoon goed Nederlands kunnen spreken.’ ‘Het is al moeilijk genoeg om ze dat beetje Nederlands bij te brengen dus een speciaal domein wordt lastig’. Een docent zegt ‘Ik zeg zeker geen nee daartegen maar ik vind het stukje praktijk-Nederlands, voor vaktaal in praktijkvakken heel belangrijk’. Een andere docent antwoordt: ‘Ja maar ik denk dat je heel goed moet kijken hoe doe je dat, ik denk dat heel goed is dat je Nederlands koppelt, dat er veel Nederlands gesproken gedaan wordt, maar hoe dan? Het is heel belangrijk dat je het koppelt aan de interesses van deze kinderen en aan wat haalbaar is.’ Als laatste benoemt een docent het tijdsaspect als nadeel: ‘Dat nieuwe domein vergt extra tijd.’

3.2.5 Samenvattend

Schoolniveau. Op de vier praktijkscholen wordt aandacht besteed aan de basisvaardigheden lezen en schrijven. Op schoolniveau wordt op een school ingezet op een half uur lesgeven en een bibliotheek. Een school werkt met extra *advisors*.

Lessen Nederlands

In de lessen Nederlands wordt expliciet gewerkt aan de basisvaardigheden via lesmethodes en via herhaling en samenvatten. Ook wordt aangesloten bij de actualiteit. Uit de observaties blijkt dat de docenten gestructureerd werken waaronder met een lesbrief. Hoe met taal wordt omgegaan is erg verschillend qua methodiek. Maar in alle drie de lessen wordt gericht geoefend met lezen, schrijven en praten.

Lessen beeldende vorming

De opzet van de lessen bevo kenmerken zich door veel eigen inzet van de docenten. De boeken vinden de docenten niet bruikbaar; ze ontwikkelen veel zelf. Met de lessen wordt gewerkt aan kerncompetenties zoals samenwerken, werkhouding en leren kijken. Opvallend genoeg worden hierbij niet de basisvaardigheden genoemd. Uit de observaties blijkt dat de docenten geen lesbrief gebruiken. Contextrijk leren wordt benut door aan te sluiten bij de actualiteit. In de lessen bevo worden elementen van taalonderwijs toegepast, in het bijzonder via het herhalen van woorden. De docenten bevo zien het belang van aandacht schenken aan woordenschatvergroting zeker in.

Hoofdstuk 4. Conclusie

4.1 Hoofdvraag beantwoord

Laaggeletterdheid komt vaak voor bij leerlingen in het praktijkonderwijs. Dat maakt de kans op een succesvolle en zelfstandige plek in de samenleving lastig. Als men in het Praktijkonderwijs niet systematisch blijft werken aan het verhogen van de leesvaardigheid, kan het aantal laaggeletterden toenemen (Sebregts, 2008). Dit is een groot maatschappelijk probleem.

Hoofdvraag in dit onderzoek was: 'Wat zijn de ervaringen en meningen van docenten beeldende vorming en Nederlands in vier praktijkscholen in Amsterdam met betrekking tot het bevorderen van de basisvaardigheden lezen en schrijven in combinatie met vakoverstijgend onderwijs?'

De scholen besteden veel aandacht aan het leesniveau van de leerlingen. Docenten Nederlands gebruiken hiervoor lesmethodes. De docenten Nederlands besteden op een gestructureerde manier veel aandacht aan de basisvaardigheden lezen en schrijven van de leerlingen. De docenten bevo besteden ook aandacht aan deze basisvaardigheden, althans ze zeggen dat ze het doen. Maar het gebeurt niet gestructureerd en het is niet altijd waar te nemen in de lessen. Ze werken met name aan woordenschatvergroting door herhaling van woorden. Ze gebruiken geen lesmethodes.

Vakoverstijgend onderwijs in combinatie met de basisvaardigheden lezen en schrijven is in de onderzochte scholen niet structureel vorm gegeven. Er is ervaring opgedaan met incidentele projectweken, waar deze basisvaardigheden een rol spelen.

De titel van dit onderzoek is 'Anders, maar hoe?'. Dit verwijst naar de algemene conclusie dat docenten bevo en Nederlands positief staan tegenover het bevorderen van basisvaardigheden via vakoverstijgend onderwijs. Ze weten echter niet goed *hoe* ze het kunnen aanpakken in en tussen de lessen. De wil is er maar de kennis, visie en ervaring ontbreken alsmede structurele ondersteuning door de schoolleiding.

4.2 Vergelijken theorie en praktijk

In de theorie zijn drie modellen gevonden om vakoverstijgend onderwijs vorm te geven. Als eerste de Kunst- en Cultuurschijf met 5 kerndoelen ontwikkeld door SLO (2008). Van Boxtel et al. (2013) heeft een vijftal benaderingen ontwikkeld om tot een geïntegreerd curriculum te komen. Het derde model is van Van Heusden (2010), die samenhang aanbrengt om de complexe werkelijkheid te begrijpen; de basisvormen van een cultureel bewustzijn (Van Heusden 2016).

Uit de interviews en observaties blijkt dat deze modellen en achterliggende visies niet worden toegepast. Bij twee scholen wordt alleen via projectonderwijs vorm gegeven aan de samenhang tussen vakken. Bij dit projectonderwijs zijn de afzonderlijke vakken herkenbaar. Van Boxtel et al. (2009) noemt dit de multidisciplinaire aanpak. Door Zernitz en Wervers als de lichtste vorm van vakintegratie omschreven als 'lasagna'.

De docenten proberen wel vakoverstijgend te werken (met een collega of met de sectie) maar dit is niet gebaseerd op andere modellen of visies. Het lukt hen niet omdat ze te weinig tijd hiervoor krijgen dan wel kennis hierover bezitten.

De geïnterviewde docenten staan positief tegenover vakoverstijgend onderwijs en benoemen dezelfde voordelen als in de theorie, zoals motivatie (Zenitz en Wervers, 2018), samenhang leren zien (De Bok et al. 2013) en betere leeruitkomsten zoals het onthouden van lesstof (Zenitz en Wervers, 2018).

Uit de interviews blijkt dat afstemming tussen vakken als lastig wordt ervaren maar wel wenselijk is. Bij bevo nemen docenten vaak zelf het initiatief om aandacht te besteden aan de basisvaardigheden. Er zijn weinig lesmethoden bevo te vinden waarin multidisciplinair of interdisciplinair vakoverstijgend onderwijs gericht op de basisvaardigheden lezen en schrijven wordt ontwikkeld. Een positieve uitzondering is het programma 'Kunst = taal en rekenen' van Wolf Brinkman. Dit programma is ontwikkeld voor basisschoolleerlingen (Brinkman et al. 2017). Verder lijkt er weinig kennis en ervaring te zijn om vakoverstijgend onderwijs methodisch vorm te geven in het curriculum.

De schoolomgeving is van invloed om vakoverstijgend onderwijs te bevorderen. In de theorie zijn hiervoor veel elementen genoemd die ook in de interviews terug komen als wenselijk. De geïnterviewde docenten missen echter een duidelijke schoolvisie, een goede leerlijn, planning en ondersteunende materialen en scholing. De conclusie is echter dat op schoolniveau bij de vier onderzochte scholen geen beleid hiervoor wordt gehanteerd. Dat is een gemiste kans want juist LVB- jongeren kunnen baat hebben bij herhaling en oefenen met taal, ook bij bevo. Juist deze leerlingen leren goed als ze oefenen met zaken die in hun leefwereld spelen en aansluiten bij hun voorkennis (Meeuwis, 2017e., Sardes & Oberon, 2016., de Bok, van Koppen & Mulder, 2013., Van Boxtel et al., 2009).

4.3 Aanbevelingen

Op basis van dit onderzoek worden een aantal aanbevelingen gedaan voor praktijkscholen.

Samenhang en herhaling

Kinderen in het praktijkonderwijs hebben een grote leerachterstand met daarbij een kort concentratievermogen. Het verdient aanbeveling om meer samenhang aan te brengen tussen de vakken en in te zetten op de kracht van herhaling. Hierbij wordt de lesstof herhaald en vanuit diverse contexten aangeboden. Dit kan de leeropbrengst vergroten.

Belevingswereld van de leerlingen

Door thema's te zoeken die aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen (contextrijk leren) kan vakoverstijgend onderwijs aan kracht winnen. Hierbij kan gedacht worden om aan te sluiten bij de actualiteit.

Passend lesmateriaal

Er moet meer lesmateriaal komen voor vakoverstijgend onderwijs gericht op de bevordering van de basisvaardigheden. Ook kan hierbij beter gebruik worden gemaakt van de modellen die in de literatuur omschreven zijn: de structuurbenadering (Van Boxtel et al., 2009, p. 21), de theorie gebaseerd op de werking van het geheugen (Van Heusden, 2016, p.16) of de SLO-methode gebaseerd op de formulering van doelen (SLO, 2008, p.35). Geadviseerd wordt om de lesmethode Nieuwsbegrip die bij Nederlands wordt gebruikt, uit te breiden met kunst- en cultuuronderwerpen die ook bij bevo gebruikt kunnen worden.

Visuele communicatie

In het onderzoek bij de scholen hangt in de lokalen Nederlands vakondersteunende informatie aan de wand zoals het alfabet, in de lokalen bevo alleen het werk van de leerlingen. Het verdient aanbeveling om ook in de bevo lokalen vakondersteunende informatie in de vorm van afbeeldingen met woorden op te hangen. Denk hierbij aan de soorten verf die de leerlingen gebruiken met een woord er onder. Of een kaart van Nederland met de woonplaatsen van Nederlandse kunstenaars zoals Rembrandt.

Ondersteuning

Scholen kunnen docenten beter ondersteunen om vakoverstijgend onderwijs vorm te geven. Een goede schoolvisie over vakoverstijgend onderwijs met budget en een jaarplanning is noodzakelijk. Scholing, kennisopbouw, uitwisseling van goede praktijkvoorbeelden kan de docenten verder helpen om dit alles vorm te geven, eventueel samen met kunstenaars en kunstinstellingen.

Lezen structureel invoeren

Een tip is dat een school er zelfs voor zou kunnen kiezen dat oefenen van de basisvaardigheden structureel onderdeel wordt van de lessen bevo. Een andere aanbeveling is een bibliotheek in te richten en elke dag een verplicht lees half-uur in te voeren.

Gestructureerde omgeving

Kinderen in het praktijkonderwijs bloeien op in een gestructureerde omgeving. De inrichting van het lokaal, het gebruiken van muziek (of juist niet) of het plannen van de lessen. Docenten bevo zouden hierbij kunnen leren van hun collega's Nederlands die meer structuur aanbieden.

Theoretische onderbouwing

In de wetenschap kan meer onderzocht worden hoe de modellen in de praktijk docenten kunnen ondersteunen om vakoverstijgend onderwijs vorm te geven en te implementeren. Daarbij wordt geadviseerd dat docenten zich zelf verdiepen in de vakliteratuur over vakoverstijgend onderwijs en hoe zij dat kunnen toepassen in de praktijk.

Bijlage A. Literatuur en figurenlijst

- Baarda, D. B., Goede, M. P. M. de, & Teunissen, J. (2009). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (2e ed.). Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff.
- Baarda, D. B., Goede, M. P. M. de., & Teunissen, J. (2009). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (2e ed.). Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff.
- Beekhoven, S., Fukkink, H., Hoogeveen, K., & Zant, P. van der,. (2016). *Een nieuw beroep op cultuur? Eindrapport van een onderzoek naar de Regeling cultuureducatie in het vmbo*. Geraadpleegd via http://www.bureau-art.nl/publicaties/cultuureducatie_51.pdf
- Beer, Y., de, (2016). *Kompas Licht Verstandelijke Beperking Definitie, aspecten en ondersteuning*. Amsterdam, Nederland: SWP.
- Berkel, P. van. (2016). *Achter de streep of juist ervóór?* Geraadpleegd via <https://www.lkca.nl/~media/downloads/bijeenkomsten/onderzoeksconferentie/2016/voor-of-achter-de-streep.pdf>
- Bok, A. de., Koppen, E. van., & Mulder, E. (2013). *Vakoverstijgend onderwijs*. Geraadpleegd via: <http://meester-erwin.nl/school/documenten/Vakoverstijgend%20onderwijs.pdf>
- Boxtel, C. van., Bulthuis, H., Goudsmit, H., Hooghuis, F., Mulder, B. J., Smulders, P.,... Weme, D., de. (2009). *Vakintegratie in de mens- en maatschappij vakken*. Geraadpleegd via http://www.expertisecentrum-mmv.nl/wp-content/uploads/Vakintegratie_LEMMV_webversie2.pdf
- Brinkman, W., Miedema, E., & Schreuder, C. (2017). *Kunst=taal en rekenen*. Assen, Nederland: Koninklijke Van Gorcum.
- Cerutti, C. (2018). Cultuureducatie hoort thuis in het hart van de school. *LKCA Cultuurkrant*. p.1, p.3.
- Donk, C. van der, & Lanen, B. van. (2016). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum, Nederland: Coutinho
- Eikenaar, Y. (2014). *Visie op kunst en cultuureducatie in het PrO*. Opdracht ten behoeve van de opleiding Praktijkonderwijs 't Genseler.
- Greef, M. de., Segers, M., & Nijhuis, J. (2014). *Feiten & cijfers geletterdheid*. Geraadpleegd via https://www.lezenenschrijven.nl/uploads/editor/LS_FeitenCijfers_2.0_web_3.pdf
- Hamerling, B., Scholten, A. (2015). Basisvaardigheden [Blog post]. Geraadpleegd via <https://www.beteronderwijsnederland.nl/blogs/2015/10/basisvaardigheden/>
- Haanstra, F. (2011). Authentieke kunsteducatie: een stand van zaken. *Cultuur + Educatie*, (31). 8-37.
- Haterd, R., & Roovers, A. (2013). *Hou je niet van de domme*. Afstudeerartikel ten behoeve van de opleiding Academie voor beeldende vorming AHK. Amsterdam
- Heusden, B. van (2010). *Cultuur in de spiegel. Naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Rijksuniversiteit Groningen en SLO. Groningen.
- Heusden, B. van. (2016). *Dwarse verbanden: natuur en techniek, wereldoriëntatie, cultuuronderwijs, enz* [PowerPoint]. Geraadpleegd via: <http://docplayer.nl/34855908-Dwarse-verbanden-natuur-en-techniek-wereldoriëntatie-cultuuronderwijs-enz.html>
- Heusden, B. van (2017, 8 maart). *Cultuur in samenhang: een blauwdruk* [video]. Geraadpleegd via <https://www.lkca.nl/overzicht-agenda/20170308-dvdce/leesvoer/barend-van-heusden>
- Kotte, K. (2017). *Procesgerichte didactiek, de basis van Cultuureducatie met Kwaliteit*. Geraadpleegd via <https://www.rijnbrink.nl/nieuwsbrieven/cultuureducatie/46-nummer-11-2017/580-denkkader-voor-cultuureducatie-met-kwaliteit-geeft-scholen-houvast>
- Meeuwis, V. (2017a). *Hoe kunst helpt leren*. Geraadpleegd via <https://www.lkca.nl/artikelen/hoe-kunst-helpt-leren>
- Meeuwis, V. (2017b) – *Kunstintegratie: opbrengst en veranderproces*. Geraadpleegd via <https://lkca.nl/artikelen/kunstintegratie-opbrengst-en-veranderproces> --> citaat bij paragraaf randvoorwaarden
- Meeuwis, V. (2017c). *Kunstintegratie het belang van scholing*. Geraadpleegd via <https://www.lkca.nl/artikelen/kunstintegratie-het-belang-van-scholing>
- Meeuwis, V. (2017d). *Met kunst lesstof onthouden*. Geraadpleegd via <https://lkca.nl/artikelen/met-kunst-lesstof-onthouden>
- Meeuwis, V. (2017e) – *Kunst integreren in het curriculum*. Geraadpleegd via <https://lkca.nl/artikelen/kunst-integreren-in-het-curriculum>
- Monmsma, D. (2013). *Kunst is onderdeel van cultuur*. Geraadpleegd via <http://www.dirkmonmsma.nl/site/page/item/1040/Kunst-is-onderdeel-van-cultuur>

Notten, N., & Wijs, F. van. (2017). *Een beeld van de laaggeletterde ouder. Een onderzoek naar achtergrondkenmerken, leesopvoeding en taalprestaties in laaggeletterde gezinnen*. Geraadpleegd via <https://www.lezen.nl/sites/default/files/Een%20beeld%20van%20de%20laaggeletterde%20ouder.pdf>

Oberon onderzoek I advies & Sardes (2009). *Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs*; monitor 2008 – 2009. Utrecht. Geraadpleegd via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnota-s/2009/11/10/cultuureducatie-in-het-primair-en-voortgezet-onderwijs>.

Oberon onderzoek I advies & Sardes (2017). *Monitor cultuureducatie voortgezet onderwijs 2017*. Geraadpleegd via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2017/11/03/monitor-cultuureducatie-voortgezet-onderwijs-2017>

Pijpers, R. (2017). *Alles wat je moet weten over 21e eeuwse vaardigheden*. Geraadpleegd via <https://www.kennisnet.nl/artikel/alles-wat-je-moet-weten-over-21e-eeuwse-vaardigheden/>

Proarts. (z.j.), *Kunst en cultuur moet voor iedereen toegankelijk zijn*. Geraadpleegd op 21 maart 2018, via <http://proarts.nl/over-proarts/>

Ros, B (z.j.), *Vakoverstijgend werken: leren in samenhang*. Geraadpleegd via 4 april 2018, op https://cultuurloper.kunstgebouw.nl/cache/1872_1638/1872.pdf.

Sardes, samen leren ontwikkelen & Oberon (2016). *Cultuuronderwijs in het primair onderwijs en programma Cultuureducatie met kwaliteit* [Rapport Monitor]. Geraadpleegd via <http://www.sardes.nl/path/to/img.php?id=1539>

Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2008). *Methoden en technieken van onderzoek*. Amsterdam: Nederland, Amsterdam: Pearson.

Sebregts, C. (2008). Leesvaardiger in het praktijkonderwijs. *Alpha*, 11(1), 1-3.

SLO. (2008). *Kunst- en cultuurschijf*. Geraadpleegd via http://durftecombineren.slo.nl/ariadne/loader.php/projects/slo/slo2/site/downloads/2008/Vakoverstijgende_20projecten_20kunst_20en_20cultuur.pdf/

Stichting lezen. (z.j.). *Waarom doet lezen er toe?* Geraadpleegd op 18 december 2017 via <https://www.lezen.nl/nl/why-does-reading-matter>

V0-raad. (2016). Uitstroom leerlingen. Geraadpleegd via <https://www.scholenopdekaart.nl/Middelbare-scholen/2377/1136/Het-Segment-School-v-PRO/Uitstroom-leerlingen>

Sectorraad Praktijkonderwijs. (z.j.). *Over ons*. Geraadpleegd op 25 januari 2018 via <https://www.praktijkonderwijs.nl/over-pro#voor-wie>.

Veelgestelde vragen rond taalgericht vakonderwijs. (2016). Geraadpleegd via <http://taalgerichtvakonderwijs.nl/veelgestelde-vragen>.

Vermeulen, M., Vrieling, E. (z.j.). *21e-eeuwse vaardigheden: achtergronden en onderwijsimplicaties*. Geraadpleegd op 26 januari 2018 via https://www.poraad.nl/system/files/rapport_ou_wereldkidz.pdf

Zoon, M. (2012). *Kenmerken van een licht verstandelijke beperking*. Geraadpleegd via <https://www.nji.nl/nl/Download-Nji/LVB-Kenmerken-en-oorzaken.pdf>

Zernitz, Z., & Wervers, E. (2018). *Vakintegratie: maak van je onderwijs een smakelijke smoothie*. [Artikel]. Geraadpleegd via <https://www.lkca.nl/artikelen/maak-van-je-onderwijs-een-smakelijke-smoothie>.

Figurenlijst

Figuur 1:

Kennisnet, & SLO. (2016). *Het model voor 21e eeuwse vaardigheden* [figuur]. Geraadpleegd op 20 januari 2018 via <https://www.kennisnet.nl/artikel/alles-wat-je-moet-weten-over-21e-eeuwse-vaardigheden/>

Figuur 2:

Boxtel, C. van., Bulthuis, H., Goudsmit, H., Hooghuis, F., Mulder, B. J., Smulders, P., ... Weme, D., de. (2009). *Vormen van Vakintegratie geordend naar de sterkte van de integratie* [figuur]. Geraadpleegd op 23 maart 2018 via http://www.expertisecentrum-mmvm.nl/wp-content/uploads/Vakintegratie_LEMMV_webversie2.pdf

Figuur 3:

SLO. (2008). *Kunst- en cultuurschijf* [figuur]. Geraadpleegd op 12 februari 2018 via <http://www.slo.nl/zoeken/?cx=001777092551394456202%3Albwcrrq1eu&cof=FORID%3A10&ie=UTF8&q=Vakoverstijgende+projecten&sa=Zoeken&siteurl=www.slo.nl%2F&ref=www.slo.nl%2Fzoeken%2F%3D001777092551394456202%253Albwcrrq1eu%26cof%3DFORID%253A10%26ie%3DUTF8%26q%3D%26sa%3DZoeken%26siteurl%3Dwww.slo.nl%252F%26ref%3D%26ss%3D&ss=8144j4464000j27>

Figuur 4:

Boxtel, C. van., Bulthuis, H., Goudsmit, H., Hooghuis, F., Mulder, B. J., Smulders, P., ... Weme, D., de. (2009). *Verschiede benaderingen om tot een uitwerking van een geïntegreerd curriculum te komen* [tabel]. Geraadpleegd op 23 maart 2018 via http://www.expertisecentrum-mmvm.nl/wp-content/uploads/Vakintegratie_LEMMV_webversie2.pdf

Figuur 5:

Heusden, B. van. (2016) Basisvormen van een cultureel bewustzijn [grafiek]. Geraadpleegd op 4 maart 2018 via <http://docplayer.nl/34855908-Dwarse-verbanden-natuur-en-techniek-wereldorientatie-cultuuronderwijs-enz.html>

In dit onderzoek is de bronvermelding volgens de richtlijnen van de APA van de Tilburg University gebruikt.

De auteur van de handleiding is J.H.M. (Anja) Habraken, Library and IT Services / Academic Services

Tilburg University. <https://www.tilburguniversity.edu/nl/>

Bijlage B. Drie Praktijkscholen en hun visie op beeldende vorming

Praktijkschool Pouwer in Utrecht

Op de **praktijkschool Pouwer** is in samenwerking met Stichting leerplanontwikkeling (SLO) in 2008 een visie op kunsteducatie ontwikkeld. Het belangrijkste doel was de integratie van kunst- en cultuureducatie binnen de andere vakken. Dit omdat juist bij kunst- en cultuureducatie door 'samen te doen' de onderlinge band tussen de leerlingen wordt vergroot en het vertrouwen in elkaar wordt versterkt. Ook ontdekken de leerlingen bij dit vak wat hun passie is en kunnen ze hier laten zien waar ze goed in zijn.

Kunst- en cultuureducatie wordt hier op school niet als apart vak gegeven maar wordt ingezet bij projecten en is verweven met andere vakken. Op school zijn 8 leerlijnen geformuleerd, in de vorm van vaardigheden, zoals taalvaardigheden, rekenvaardigheden. enz. Langs deze leerlijnen zijn de opdrachten voor de leerlingen ontwikkeld, vanuit de 3 nieuwe basisuitgangspunten: de leerling (presentatie), kunst (doen) en cultuur (CKV). Het aandeel van de deze basisuitgangspunten verschilt per opdracht, afhankelijk wat de leerdoelen voor de leerling zijn (Marsman & van Tuinen, 2008).

Raayland College in Venray

Op het Raayland College (van praktijkonderwijs tot vwo) wordt met de bevolessen gewerkt via de methode *Kunst, leer- en werkboek*. Uitgangspunt van deze methode is dat de kunstlessen tekenen en handvaardigheid voor alle leerlingen een heldere en zinvolle vorm en inhoud kregen. De praktijkopdrachten worden binnen deze methode behandeld aan de hand van gebeurtenissen uit de dagelijkse werkelijkheid of van een kunstwerk. Dit om de leerlingen op een andere manier naar de wereld om hen heen te laten kijken. Van de leerlingen wordt een onderzoekende houding naar die 'werkelijkheid' verwacht waarbij door beschouwing, productie en reflectie ontstaat er verwondering en een persoonlijke stellingname (Vuik, 2014). Op deze school wordt dus het contextrijken toegepast, door de praktijkopdrachten, de werkelijkheid naar binnen te halen.

Wellant College Linneaus in Amsterdam

De algemene visie van het Wellant College is dat de school de leerling wil voorbereiden, om een voor de leerling optimale plek in de maatschappij te vinden. De school richt zich op werken, wonen en vrijetijdskunde.

Bij Bevo is het belangrijk dat de leerlingen in contact komen en kennis nemen van de verschillende aspecten van kunst en cultuur (drama, muziek, dans enz) in de ruimste zin van het woord. Omdat er veel kunst en cultuur om ons heen is en het een belangrijk onderdeel van onze leefwereld is. Ook benoemen zij de sociale competenties die het mogelijk maken om kunst en cultuur te bekijken en te bezoeken. Bij alle activiteiten is het component taalvorming belangrijk omdat de meeste leerlingen een taalachterstand hebben.

Summier wordt vakoverstijgend werken genoemd waarbij kunst en cultuur samenwerkt met bijvoorbeeld het vak groen. Ook wordt in de visie genoemd dat er meer onderzoek moet plaatsvinden naar vakoverstijgend werken op school. Deze visie is in 2010 geschreven in samenwerking met Mocca, expertise netwerk en cultuureducatie

Observatieformulier *lessen Nederlands en lessen beeldende vorming*

Lijst met observatie elementen

1. Hoe is de kennisoverdracht?

A. hoe pakt de docent de les aan

B. inleiding

PowerPoint, computer

voorbeelden

(digi)bord

C. lesmateriaal

achtergrond informatie aanwezig,

boek, eigen lessenserie, eigen materiaal

2. opdrachten

D. passend bij de belevingswereld

van de leerlingen

E. variatie voor verschillend niveau

F. bevat de opdracht iets met lezen en schrijven;

invul oefeningen

presentatie

voorlezen

G. werkvormen

zelfstandig

duo's

groepjes

H. Hoe zitten de leerlingen in de klas

I. Wat hangt er in het klaslokaal

J. Muziek in de klas

K. Beoordeling

L. Taal

Wat voor vragen er worden gesteld?

Wordt er gevraagd wordt hoe dingen heten enz?)

Hoeveel taal wordt er tijdens de uitgelokt?

Worden de leerlingen ook gevraagd/uitgedaagd

zelf te praten/ lezen en schrijven?

Woordenschat vergroting?

Bijlage D: Interviewleidraad en observatieleidraad met onderbouwing van bronnen

Interviewleidraad

Doel

Het doel van dit interview is om te beschrijven hoe de lessen beeldende vorming en Nederlands worden gegeven. Vanuit welke visie de docenten de lessen aanpakken en of er bij deze vakken vakoverstijgend onderwijs (VOO) wordt toegepast. Daarnaast gaan de vragen over hoe de docenten binnen hun vak meer tijd voor de basisvaardigheden lezen en schrijven kunnen realiseren.

Hiervoor worden 4 docenten Nederlands en 4 docenten beeldende vorming geïnterviewd. De docenten werken allemaal op een Praktijkschool in Amsterdam.

Leidraad

De eerste vragen zijn makkelijke, kennismakingsvragen. Daarna wil ik weten hoe de docenten hun les geven, wat de visie van de docent het vak is en wat ze willen bereiken bij de leerlingen met hun lessen. Daarna wil ik vragen of ze wat weten over de verschillende manieren theorieën, waarop ze hun vak aanbieden. Of de docenten iets weten van de achterliggende theorieën en of ze weten wat vakoverstijgend onderwijs is. Als laatste tips en wensen voor het geven van vakoverstijgend onderwijs.

Vragen, hoofdvragen en subvragen. Subvragen zijn met een * aangegeven, zie bijlage E en F.

Interview vragen voor docenten beeldende vorming met bronnen, ook bronnen voor vragen Nederlands.

Kennismaking

1. **Hoe lang ben je al docent beeldende vorming en hoe lang werk je op deze school?**
* Wat doe je precies op school
2. **Noem een succeservaring van jouw lessen/activiteiten**
* Waar was dit een gevolg van?
3. **Ontwerp je lessen zelf, als sectie of gebruik je een lessenpakket of boek?**
* Waarom heb je deze keuze gemaakt?
4. **Wat vind jij wat de rol is van beeldende vorming binnen het praktijkonderwijs?**
* Kan je een voorbeeld noemen?

Laaggeletterdheid (Notten & de Wijs, 2017., de Beer, 2016)

5. **Uit onderzoek blijkt dat het lees en schrijf niveau bij deze leerlingen laag is, merk je daar iets van je lessen?**
* Hoe merk jij dat?
* Wat doe je daaraan?
6. **Werk je ook aan woordenschat vergroting in de lessen bij jouw lessen/ projecten?**
* Hoe doe je dat?
* Kan je een voorbeeld noemen
- 6.a *docenten Nederlands (Inspectie van Onderwijs, 2018)*
Er zijn praktijkscholen die naast de 4 domeinen; werken, wonen, vrije tijd en burgerschap, een vijfde domein Leren, hebben toegevoegd. Voor specifieke aandacht voor Nederlands en rekenen.
* Zie jij daar wat in?

Visie op het vak (Oberon & Sardes, 2009., Haanstra, 2011., Walma van der Molen. 2013.)

7. **Welke competenties vind jij belangrijk bij het vak beeldende vorming?**
8. **Sluit jouw visie ook aan bij één van de theorieën over hoe je beeldende vorming kan geven.**
* Wat spreekt je daarin aan?

Vakoverstijgend onderwijs - contextgericht leren (de Bok, van Koppen & Mulder, 2013)

9. **Weet je wat vakoverstijgend onderwijs is? zo nee korte uitleg.**
10. **Zijn er bij jou op school vakoverstijgende projecten?**
 - * Kan je een voorbeeld noemen?
11. **Zijn er bij jullie lessen/projecten gewijd aan de actualiteit?**
(bijvoorbeeld jl 21 maart gemeenteraadsverkiezingen of referendum)
 - * Waarom wel? Waarom niet?
 - * Kan je een voorbeeld noemen?
12. Welke voordelen voor de leerlingen zie jij, om samen te werken met andere vakken hier op school?
 - * En kan je hiervan een voorbeeld noemen?
13. **Op welke manier zou je bij jouw lessen ook aan de basisvaardigheden lezen en schrijven van de leerling kunnen worden werken?**
 - * waarom wel? - waarom niet?
 - * En wat zou je daar voor nodig hebben?
14. **Hoe zou jij VOO, als dat mogelijk is binnen jouw lessen willen toepassen?**
 - * Heb je daar wensen of tips voor.

Laaggeletterdheid

Notten, N., & Wijs, F. de. (2017). *Een beeld van de laaggeletterde ouder. Een onderzoek naar achtergrondkenmerken, leesopvoeding en taalprestaties in laaggeletterde gezinnen*. Geraadpleegd via <https://www.lezen.nl/sites/default/files/Een%20beeld%20van%20de%20laaggeletterde%20ouder.pdf>

'Uit de resultaten komt naar voren dat kinderen van laaggeletterde en middengeletterde ouders slechter presteren op het gebied van taal dan kinderen van hooggeletterde ouders.' 'Uit de resultaten blijkt dat de relatie tussen de mate van geletterdheid van de ouders en de taalprestaties wat in sterkte afneemt en dus enigszins wordt verklaard door de geboden leesopvoeding in het gezin (Notten & de Wijs, 2017, p 20).

Beer, Y., de. (2016). *Kompas Licht Verstandelijke Beperking Definitie, aspecten en ondersteuning*. Amsterdam, Nederland: SWP. De ouders hebben in veel gevallen een laag intelligentie niveau en missen toereikende opvoedingsvaardigheden. Ze zijn minder in staat om hun kind te stimuleren. Een kind wordt niet voorgelezen, wordt niet meegenomen naar de bibliotheek of er wordt niet uitgelegd hoe de wereld in elkaar zit (de Beer, 2016)

Visie op het vak

Oberon onderzoek I advies & Sardes (2009). *Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs*; monitor 2008 – 2009. Utrecht. Geraadpleegd via <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnota-s/2009/11/10/cultuureducatie-in-het-primair-en-voortgezet-onderwijs>.

Uit de monitor Cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs 2008 – 2009 blijkt dat 25 procent van de praktijkscholen geen visie heeft op het vak bevo (kunsteducatie), veertig procent van de scholen heeft wel een visie, maar heeft deze niet vastgelegd (Oberon & Sardes, 2009)

Haanstra, F. (2011). Authentieke kunsteducatie: een stand van zaken. *Cultuur + Educatie*, (31). 8-37.

Folkert Haanstra, voormalig lector kunsteducatie (AHK) zegt dat de kunsteducatie volledig ten dienst moet staan van de ontwikkeling van de kunstzinnige verbeelding van het kind. (Haanstra, 2011).

Walma van der Molen, J. (2013). Verwondering en vindingrijkheid als de motor voor leren [oratie] Geraadpleegd: <https://www.dejongeakademie.nl/shared/resources/documents/oratiepdfverwonderingenvindingrijkheidalsmotorvoorleren1.pdf/view>
Om het onderzoekend en ontwerpend leren structureel te kunnen aanbieden en te kunnen integreren met andere schoolvakken, is een theoretisch raamwerk ontworpen. Dit raamwerk is ook te gebruiken om de talentontwikkeling van de individuele leerling te volgen. Walma van der Molen geeft ook aan dat verbeelding en creativiteit van leerlingen wordt vergroot als het in alle lessen voorkomt. (Walma van der Molen, 2013).

Vakoverstijgend onderwijs

Bok, A. de., Koppen, E. van., & Mulder, E. (2013). *Vakoverstijgend onderwijs*. Geraadpleegd via: <http://meester-erwin.nl/school/documenten/Vakoverstijgend%20onderwijs.pdf>

Volgens (de Bok, van Koppen & Mulder, 2013) is er een indeling die de verschillende benaderingen typeert van vak-integratie; multidisciplinair, interdisciplinair en transdisciplinair.

De herkenbaarheid van de specifieke vakken worden in de drie begrippen steeds minder. De rol en de betrokkenheid van de leerling wordt steeds groter. Dit in tegenstelling tot het traditionele onderwijs waar het gaat over feiten en kennisoverdracht in klassikaal verband.

Context gericht leren

Sebregts, C. (2008). Leesvaardiger in het praktijkonderwijs. *Alpha*, 11(1), 1-3.

Het blijven oefenen van functionele lees- en schrijfvaardigheid gebeurt onder andere door de werkelijkheid in de klas te halen. De leerlingen oefenen met zaken die tijdens de stage en op de werkplekken kunnen voorkomen en dat maakt dat de leerlingen meer geïnteresseerd zijn in de opdrachten (Sebregts, 2008). Dat wordt contextrijk leren genoemd.

Individuele hulp en klassikaal onderwijs

Naayer, H., Blik, H., & Leeuwen, S., van. (2013). *Differentiatievormen voor technieklessen in het Praktijkonderwijs*. Geraadpleegd via http://www.kortlopendonderzoek.nl/leerprocessen_pdf/VVL107_Differentiatievormen%20voor%20technieklessen%20in%20het%20Praktijkonderwijs.pdf
In het Praktijkonderwijs wordt meer individuele hulp dan klassikale instructie aangeboden. Individuele hulp maakt dat leerlingen sterk afhankelijk zijn van de docenten. Onderzoek heeft aangetoond dat het werken met groepsinstructie ook in het onderwijs aan leerlingen met achterstanden positieve effecten heeft op hun schoolprestaties en zelfstandigheid.

Zone naaste ontwikkeling en herhalen

Geerts, W. & Kralingen, R. van (2016) *Handboek voor Leraren*. Bussum, Nederland: Coutinho.
Volgens Vygotsky leren leerlingen het beste als ze nieuwe informatie kunnen koppelen aan wat ze al over een onderwerp weten. Dit is de zone van de naaste ontwikkeling. Leerlingen onthouden informatie het beste als het meerdere malen en op meerdere manieren aan bod komt, zelf een voorbeeld geven en ezelsbruggetjes geven (Geerts & van Kralingen, 2016).

Vijfde domein Leren

Inspectie van Onderwijs (2018). *Praktijkschool Apeldoorn. Jury rapport. Excellente scholen 2016 – 2018*. Geraadpleegd via [Juryrapport-Excellente-Scholen-2016-26KV-0-Praktijkschool.pdf](http://www.juryrapport-excellente-scholen-2016-26KV-0-Praktijkschool.pdf)
“De school heeft als vijfde domein het domein leren toegevoegd, vanwege de specifieke aandacht voor Nederlands en rekenen, samenhangend met het bewaken van welke verwachtingen hier mogelijk zijn; onderhouden van de vaardigheid, vorderingen maken in relatie met de arbeidskeuze, vorderingen maken in relatie tot beroepsgerichte scholing” (Inspectie van Onderwijs, 2018, p.18).

Observatieleidraad

Doel

Het doel van deze observaties is beschrijven hoe de lessen beeldende vorming en Nederlands verlopen in het bijzonder aan basisvaardigheden lezen en schrijven in de les.
De observatie bestaat uit twee gedeeltes een open, vrije observatie en een gestructureerde observatie, waarbij je moet je weten op welk gedrag en welke gedragskenmerken je gaat letten. (Baarda, 2009)

Observatie element

G. werkvormen (Dijkstra, 2015).
zelfstandig
duo's
groepjes

Samenwerking

Dijkstra, P. (2015) *Effectiever leren met leerstrategieën*. Geraadpleegd via: https://www.boomtestonderwijs.nl/media/1/effectiever_leren_met_leerstrategie_n_inkijkex.pdf
Leerlingen die met elkaar samenwerken aan de opdrachten ontwikkelen en versterken belangrijke vaardigheden: leerlingen worden gestimuleerd om een eigen mening te vormen, voor zichzelf op te komen, compromissen te sluiten en zich in te leven in anderen (Dijkstra, 2015).

J. Muziek in de klas (de Beer, 2016)

Prikkels

Beer, Y., de. (2016). *Kompas Licht Verstandelijke Beperking Definitie, aspecten en ondersteuning*. Amsterdam, Nederland: SWP.
Leerlingen met aandacht- en concentratieproblemen vinden het moeilijk om hun aandacht op één taak te richten en laten ze zich snel afleiden door allerlei prikkels uit hun omgeving (de Beer, 2016).

Bijlage E: Interviewvragen docenten beeldende vorming

Interview vragen voor docenten beeldende vorming

Kennismaking

1. Hoe lang ben je al docent beeldende vorming en hoe lang werk je op deze school?
* Wat doe je precies op school
2. Noem een succeservaring van jouw lessen/activiteiten
* Waar was dit een gevolg van?
3. Ontwerp je lessen zelf, als sectie of gebruik je een lessenspakket of boek?
* Waarom heb je deze keuze gemaakt?
4. Wat vind jij wat de rol is van beeldende vorming binnen het praktijkonderwijs?
* Kan je een voorbeeld noemen?

Laaggeletterdheid

5. Uit onderzoek blijkt dat het lees en schrijf niveau bij deze leerlingen laag is, merk je daar iets van je lessen?
* Hoe merk jij dat?
* Wat doe je daaraan?
6. Werk je ook aan woordenschat vergroting in de lessen bij jouw lessen/ projecten?
* Hoe doe je dat?
* Kan je een voorbeeld noemen

Visie op het vak

7. Welke competenties vind jij belangrijk bij het vak beeldende vorming?
8. Sluit jouw visie ook aan bij één van de theorieën over hoe je beeldende vorming kan geven.
* Wat spreekt je daarin aan?

Vakoverschrijdend onderwijs - contextgericht leren

9. Weet je wat vakoverschrijdend onderwijs is? zo nee korte uitleg.
10. Zijn er bij jou op school vakoverschrijdende projecten?
* Kan je een voorbeeld noemen?
11. Zijn er bij jullie lessen/projecten gewijd aan de actualiteit?
(bijvoorbeeld jl 21 maart gemeenteraadsverkiezingen of referendum)
* Waarom wel? Waarom niet?
* Kan je een voorbeeld noemen?
12. Welke voordelen voor de leerlingen zie jij, om samen te werken met andere vakken hier op school?
* En kan je hiervan een voorbeeld noemen?
13. Op welke manier zou je bij jouw lessen ook aan de basisvaardigheden lezen en schrijven van de leerling kunnen worden werken?
* waarom wel? - waarom niet?
* En wat zou je daar voor nodig hebben?
14. Hoe zou jij VOO, als dat mogelijk is binnen jouw lessen willen toepassen?
* Heb je daar wensen of tips voor.

Bijlage F: Interviewvragen docenten Nederlands

Interview vragen voor docenten Nederlands

Kennismaking

1. Hoe lang ben je al docent Nederlands en hoe lang werk je op deze school?
* Wat doe je precies op school?
2. Noem een succeservaring van jou bij Nederlands
* Waar was dit een gevolg van?
3. Ontwerp je lessen zelf, als sectie of gebruik je een lessenpakket of boek?
* waarom heb je deze keuze gemaakt?
4. Wat vind jij wat de rol is van Nederlands binnen het praktijkonderwijs?
* Kan je een voorbeeld noemen?

Laaggeletterdheid

5. Uit onderzoek blijkt dat het lees en schrijf niveau bij deze leerlingen laag is, merk je daar iets van je lessen?
* Hoe merk jij dat? - Wat doe je daaraan?
6. Werk je ook aan woordenschat vergroting in de lessen Nederlands
* Hoe doe je dat?
* Kan je een voorbeeld noemen?
6. a Er zijn praktijkscholen die naast de 4 domeinen; werken, wonen, vrije tijd en burgerschap een vijfde domein leren hebben toegevoegd, voor de specifieke aandacht voor Nederlands en rekenen.
* Zie jij daar wat in?
- (13) * Wat zou je zelf willen om meer aandacht aan de basisvaardigheden lezen en schrijven van de leerling kunnen besteden?

Visie op het vak

7. Welke competenties vind jij belangrijk bij het vak Nederlands?
8. Sluit jouw visie ook aan bij één van de theorieën over hoe je Nederlands kan geven.
* Wat spreekt je daarin aan?

Vakoverschrijdend onderwijs - contextgericht leren

9. Weet je wat vakoverschrijdend onderwijs is? zo nee korte uitleg.
10. Zijn er bij jou op school vakoverschrijdende projecten?
* Kan je een voorbeeld noemen?
11. Zijn er bij jullie lessen/projecten gewijd aan de actualiteit?
(bijvoorbeeld jl 21 maart gemeenteraadsverkiezingen of referendum)
* Waarom wel? Waarom niet? Kan je een voorbeeld noemen?
12. Welke voordelen voor de leerlingen zie jij, om samen te werken met andere vakken hier op school?
* En kan je een voorbeeld hiervan noemen?
13. -
14. Hoe zou jij VOO, als dat mogelijk is binnen jouw lessen willen toepassen?
* Heb je daar wensen of tips voor.

Bijlage G: Brief 18 maart, voor deelname onderzoek. E-mail 23 maart, herinnering.

Kolom Praktijkcollege de Dreef
mevrouw M. Dors

Amsterdam 18 maart 2018
Betreft: deelname onderzoek Vakoverschrijdend onderwijs

Geachte mevrouw Dors,

Graag leg ik u onderstaand verzoek voor in verband met mijn afstuderen aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK). Ik ben Monica Schokkenbroek, deeltijdstudent aan de Breitner Academie en wil dit jaar afstuderen op vakoverschrijdende beeldende vorming in het praktijkonderwijs (werktitel).

Mijn eerste stage voor mijn opleiding was op de praktijkschool de Faam in Zaandam en mijn huidige stage doe ik op het Wellant College Linnaeus bij Ria van de Haterd. Het praktijkonderwijs, onderwijs voor bijzondere kinderen, heeft mijn hart gestolen. Vandaar dat ik voor mijn afstudeeronderzoek beeldende vorming op het praktijkonderwijs wil onderzoeken.

Kernvraag van mijn onderzoek 'Kunnen lessen beeldende vorming bijdragen aan de basisvaardigheden lezen en schrijven van leerlingen in het praktijkonderwijs'. Voor het onderzoek zoek ik de medewerking van scholen in het praktijkonderwijs waarvan zowel de docent beeldende vorming als docent Nederlands meewerkt.

Voor mijn onderzoek zou ik medewerking van u allebei willen vragen. Ik ga onderzoeken hoe het vak beeldende vorming in het praktijkonderwijs wordt gegeven en hoe in dit vak spelenderwijs ook aandacht kan worden besteed aan lezen en schrijven (vakoverschrijdend onderwijs).

Hiervoor zou ik heel graag een les beeldende vorming en een les Nederlands bij u willen observeren (bij voorkeur eersteklassers) en na afloop zou ik u over uw vak een aantal vragen willen stellen. Ik schat in dat het interview een half uur duurt. Ik spreek met u over uw visie op het vak en vakoverschrijdende onderwijs. De vragenlijst doe ik u van tevoren toekomen.

Op basis van de observaties en de interviews zal ik een nieuwe lessenserie ontwerpen die ik in eerste instantie op het Wellant College zal geven. De lessenserie zou ik vooraf aan u willen voorleggen en na goede evaluatie achteraf aan u beschikbaar stellen.

De deelname aan het onderzoek zou voor mij een enorme bijdrage aan het afstudeeronderzoek betekenen.

Graag ontvang ik uw reactie en uiteraard ben ik bereid meer informatie te verstrekken
Vriendelijke groet,

Monica Schokkenbroek

Bijlage H: Lijst scholen

Wellant Praktijkschool Linnaeus

Archimedesplantsoen 87
1098 JZ Amsterdam

docent bevo
docent Nederlands

Praktijkcollege Het Plein

Jan de Louterstraat 5
1063 JN Amsterdam

docent bevo
docent Nederlands

Praktijkcollege Noord

Oostzanerdijk 139
1035 EX Amsterdam

docent bevo
docent Nederlands

Praktijkcollege de Dreef

Alexander Dumaslaan 7, 1102 WD Amsterdam

docent bevo
docent kunst en cultuur
docent Nederlands

Bijlage I: Getranscribeerde interviewfragmenten met eerste codering van gespreksfragmenten.

Monica: "Zou je daar nog extra dingen voor nodig willen hebben voor bij je les?"

Carin: "Kan ik even niet zo bedenken.."

Monica: "ehm, nou ik had het net over lezen en taal en nu ga ik het.."

14. Hoe zou jij VOO, als dat mogelijk is binnen jouw lessen willen toepassen?

* Heb je daar wensen of tips voor.

vb
Ehm nou ik denk wel van, maar het is natuurlijk met praktijkonderwijs best wel lastig, omdat je niet dan een geschiedenis of een kunstgeschiedenis, geschiedenis werkt of eh, dan is het best wel lastig om daar iets meer mee te doen, met het beeldend. Ik heb het toen wel geprobeerd met de kaplessen, dus in het derde/vierde jaar, dacht ik van, oh leuk dan ga ik kunstgeschiedenis geven, en aan de hand van bepaalde kunstenaars ga ik dan opdrachten geven, maar dan merk je toch wel dat het dan eigenlijk een beetje hoog gegrepen is, en wat dat betreft vind ik het lastig, ik weet ook niet of er wat voor is speciaal, of eh, maar dat vind ik wel lastig. Ik weet dan niet of het dan door mij komt, omdat je dat zelf hebt gehad en het dan heel leuk vindt, of dat het, weet je, dat het gewoon bij die kinderen helemaal niet speelt, weet je, dat het dan gewoon meer mijn probleem is, want je probeert het altijd wel weet je, en dat gebruik je ook wel als je opdrachten hebt, van dat je bepaalde kunstenaars, of een bepaalde manier van tekenen laat je zien, en dan is het ook om de kinderen te laten zien van een beetje figuratief, of juist niet, dat ze dan dat ook leren, maar ja verder vind ik dat lastig..

Monica: "En zou je er tips voor hebben? Dit is gewoon voor mij? Van waar moet je bij denken als je dit zou willen doen? En nou haal ik wel wat al uit jouw verhaal."

Ja ik denk gewoon vooral, dus werk vanuit het beeld en dan aanbieden zoveel mogelijk. En dan die kinderen daarmee motiveren, activeren en inspireren.

Monica: "En dan nog een vraag, geef jij klassikaal les of hebben leerlingen individuele opdrachten?"

Nee klassikaal, alleen met die kaarten, dan kan het individueel zijn, dan is het, of in groepjes, maar ik begin klassikaal, en dan is het wel zo dat de ene leerling die pakt het zo op, en de andere leerling niet, dat verschil dat blijft natuurlijk. Dus je differentieert daar wel in.

Monica: "Ja, en als ze in groepjes werken met die kaarten, dat lukt? Oh dat is een mening sorry. Hoe gaat dat?"

Haha, nee dat gaat over het algemeen goed, maar vaak hebben ze ook bevestiging nodig he, dus dan gaan het toch vragen, en dan hebben ze toch het liefst dat jij nog wat tips geeft, ook al staat het er, en dat kan ik me ook wel voorstellen hoor, want die kaarten die ik dan lees, heb ik dan soms ook wel een beetje van dat is soms toch een beetje te summier. Je snapt dat het summier is want je wil toch zo min mogelijk taal gebruiken, weet je, omdat ze zo min mogelijk willen lezen, dus dat is de andere kant, maar je snapt ook wel weer dat het dan ook vragen oproept, omdat het dan te summier is. Dus dat is dan altijd iets waar je een beetje tussen moeten wikken en wegen.

Monica: "Nou dankjewel, dit was mijn interview!"

7.

(Monica) kan je een voorbeeld noemen

Er is een jongen, Derk, die is bijna.... In alle vakken, komt het er niet zo uit. Dan komt hij bij Crea. Dan geef ik hem dezelfde opdracht, dan zie ik dat juist hij, die zoveel onzekerheid ervaart, zoveel falen beleeft, iets in een keer kan neerzetten, dan denk ik top jongen, high five. Dan denk ik, jongen je kan het best wel, wees niet zo bescheiden, wees niet zo onzeker over je zelf. Daar loop ik tegen aan, tegen die onzekerheid.

Ik wil ze eigenlijk laten zien dat ze tot veel meer in staat zijn dan ze eigenlijk denken. Ze komen van school en hebben eigenlijk altijd achterin gelopen... Hier ben je één, je mag voor in zitten.

— ~~Wat ik ontbreekt~~
(Monica) dat is heel mooi, en ook heel duidelijk.

3. Ontwerp je lessen zelf, als sectie of gebruik je een lessenpakket of boek?

* waarom heb je deze keuze gemaakt?

Ik heb geen lessenpakket gebruik. Ik heb alles zelf opgezet. in de twee jaar dat ik nu bezig ben. Er is heel veel op You Tube te vinden, er is heel veel visueel materiaal. Ik gebruik veel filmpjes. Het gemakkelijkst is om te laten zien met het Digiboard. Ik vind het enorme hulp.

(Monica) maak je ook wel eens lesbrieven of opdrachtbrieven?

Nee, niet vaak.

4. Wat vind jij wat de rol is van beeldende vorming binnen het praktijkonderwijs?

Kan je een voorbeeld noemen?

Ontdekken dat je tot veel meer in staat bent dan je eigenlijk had gedacht. Je talenten tot bloei laten komen.

Laaggeletterdheid

5. Uit onderzoek blijkt dat het lees en schrijf niveau bij deze leerlingen laag is, merk je daar iets van je lessen?

• Hoe merk jij dat? - Wat doe je daaraan?

Je merkt wel dat ze heel veel begrippen niet kennen. Dan is het onze taak om de woorden te gebruiken, te laten zien hoe je het opschrijft en gewoon ook laten voorlezen, 'wat staat hier?'. Wat is het thema van vandaag, de woorden te laten zien, de woorden te laten vallen zodat ze een herkenning hebben mochten ze het later nog eens horen. Ja, dat was het.

6. Werk je ook aan woordenschat vergroting in de lessen bij jouw lessen.

* Hoe doe je dat? * Kan je een voorbeeld noemen

Niet zozeer, niet specifiek. Maar ze moeten wel materiaalkennis hebben en de spullen moeten kunnen benoemen, technische termen, veraf dichtbij, Perspectief, hoog- laag, dat moet ze wel aangeleerd worden.

INRA

2.

Bijlage J: Codeboom

Excel bestand, per vraag een pagina. Hieronder vraag 1

A	B	C	D	E	F	G	H
interview vraag 2a Noem een succeservaring van jou jou lessen/activiteiten * Waar was dit een gevolg van? onderzoekvraag 5						Conclusie	
BEVO docenten	Effect op leerlingen	Gevoel	trots bij				
		Cognitie	meer kunnen dan ze denken actief, receptief, reflectief				
	Effect op de docent zelf		geniet van elke dag kleine successen trots vastleggen in een kunst- en cultuurkrant				
	Resultaat	Tijdens de les	grote overwinningen als leerling in museum spontaan herkent produceren deelnemen project maken				
		Na school	kennismaken andere belevingswereld herinneren anders naar muziek en beelden kijken later wat mee kunnen doen			Aanbevelingen	
	Lesinvulling		vak geworden: kunstklas opgenomen in curriculum en jaarplanning projectweken: boekenweek en kunstweek met Nationaal Ballet subsidie gekregen			transformatie les naar wereld	
	Samenwerking						
Gevolg succeservaringen, vraag 5 interview vraag 2a	Docent	Houding	enthousiast passie oerbrengen leerlingen prikkelen dingen aandragen eigen netwerk				
		Achtergrond					
	Leerlingen		sfeer van veiligheid op hun gemak voelen bij de docent				
	Inhoud les		onderwerpen die ze interesseren en boeien actualiteit naar Museum gaan dingen ervaren produceren				
NL docenten	Effect op leerlingen		ze zijn geconcentreerd, doen enthousiast mee, als ze gemotiveerd zijn lekker aan het praten				
	Effect op de docent zelf		dat zijn leuke dingen: ik merk dat het thema aanspreekt				
	Resultaat		dat ze een woord dt je drie weken geleden hebt aangeboden, nog precies weten en fatsoentijk telefoongesprek te voeren dat ze een fatsoentijk stukje schrijven met hoofdletters en punten dat leerlingen uitstromen naar een studie of werk en daarin slagen we hebben pre entree opleidingen samengesteld met het ROC: een jaar lang wennen op ROC niveau dat ik ex leerlingen tegenkom, en die heeft een eigen huisje en werkt nog steeds bij dezelfde electriciteitsmaatschappij waar die stage loopt				
	Lesinvulling		ik denk dat echt helpt dat ze weten woensdag is die dag dan doen we dat met het nieuwsbegrip, vrijdag doen we dat met de nieuwsberichten (begrijpend lezen rondom een thema): actueel, gestructureerd, verwerft kennis en Nederlands taalbegrip				
	Samenwerking						

hieronder vraag 5

A	B	C	D	E	F	G	H
Vraag 5 interview Uit onderzoek blijkt dat het lees en schrijf niveau bij deze leerlingen laag is, merk je daar iets van je lessen? * Hoe merk jij dat? - Wat doe je daaraan?					Conclusie		
vraag 2 2a_onderzoek							
BEVO docenten	problemen	x x x x x	ik ben me rotgeschrokken van het niveau : ze hebben echt enorme leesachterstand en schrijfachterstand veel begrippen niet kennen het merendeel trekt het stappenplan niet leerlingen beginnen al te schreeuwen voor ze het überhaupt gelezen hebben ' hoe moet dat juf' afhankelijk van jou opstellen zelfstandig aan de slag met een opdrachtkaart dat vinden ze lastig je merkt het schriftelijk en verbaal als ze stappen niet volgen is het resultaat anders en kom je er achter dat ze het niet echt hebben gelezen		gedrag, schriftelijk, niet zelfstandig verbaalniveau leerachtersand 4 concentratie		
	oplossingen	xx xx x x x x x x x x	de woordenschat is gewoon laag, ze hebben een leerachterstand van vier jaar de kennis van kunst en cultuur woorden is heel laag dat ze niet met leeftijdsgenootjes met dezelfde woorden kunnen praten eigenlijk lezen kinderen weinig strips, ze kiezen liever voor film- of videospelletjes woorden te gebruiken opschrijven woorden voorlezen woorden vertellen nog een keer schrijven op het bord als ondersteuning als kind krijgt een eigen map waarin ze verslagen moeten schrijven, ook hoe ik kan kijken hoe ze schrijven ik wil graag een bibliotheek in de school wij hebben elke dag van haf 1 tot 1 een leeshalf uur in elke klas, verplicht in elke klas ik moet woorden zoals horizontaal of verticaal wel twintig keer herhalen en de betekenis er bij ik kan me heel goed verplaatsen in hun denkwijze en woordenschat als je de moeilijke woorden vaker gaat gebruiken, blijft het hangen		moeilijke woorden herhalen		
NL docenten	problemen	x x x x	door de manier van schrijven: schrijft in sprektal niet op het niveau van leeftijdsgenootjes er wordt weinig gelezen bij voorlezen en begrijpend lezen moeilijk om volledige zinnen te maken we hebben net iets uitgelegd en na drie seconden vragen ze gewoon weer kleine woordenschat schrijven kunnen ze amper: aan de zinsconstructies en de zinnen die niet kloppen		drie docenten noemen de theorie van zeven keer herhalen		
	oplossingen	x x x	alles voor laten lezen, zelfs de verhaalsommen bij rekenen aan de lessenserie nieuwsbegrip koppelen we woordenschat trainingen en toetsen een woord moet je 7 keer gehoord hebben wil je het actief beheersen (ondertiteling geven) we hebben speciale mensen in dienst, studenten ook, om extra Nederlands te geven				

hieronder vraag 14

	A	B	C	D	E	F	G
1	vraag 14 interview						
2	Hoe zou jij VOO, als dat mogelijk is binnen jouw lessen willen toepassen?*	Heb je daar wensen of tips voor.					
3	vraag 6 onderzoek						
4	BEVO docenten	toepassen: wens	middelen	ouderwets krijtbord terughebben stripverhalen waar beeld en taal samengaan			
5							
6		toepassen: tips	aansluiten bij niveau II	kunstgeschiedenis lijkt een beetje hoog gegrepen ik weet niet of het gewoon bij die kinderen helemaal niet speelt	x		
7			bevo als basis	werk vanuit het beeld, aanbieden en daarmee kinderen motiveren, activeren en inspireren			
8			draagvlak	met de samenwerking is het belangrijk dat iedereen er achter staat wisseling van docenten maakt dat je eigenlijk steeds weer op nul begint			
9			jaarplanning	zorg dat kunst en cultuur door iedereen wordt gedragen; dat die eilandjes een groot eiland worden: maak een soort spinnenweb door de hele school ik zou willen dat vanuit de jaarplanning docenten actief met mij actief afstemmen waarin de bevo zouden kunnen helpen	x		
10				het is moeilijk omdat je niet met geschiedenis of kunstgeschiedenis werkt waarmee je met beeldend iets kunt doen	x		
11				assymetrie bij alle vakken behandelen in een week zodat het beter blijft hangen			
12							
13	NL docenten	toepassen: wens	scholing en kennis	ik denk dat het heel leuk is om sommige dingen samen te koppelen op welke manier zou ik zou een twee drie niet weten ik sta er zeker voor open we zijn al een paar jaar bezig met te bedenken hoe we dat kunnen doen ik zou wel een paar mooie voorbeelden willen zien hoe dat gaat van andere scholen of van jou (de interviewer)			
14			horizontaal 'kk	een periode thematisch werken, bijvoorbeeld een kunstwerk wat zelf beweegt op de wind op het strand. Taalopdrachten aan koppelen, maak daar 5 zinnen bij en woordspelling aankoppelen			
15							
16		toepassen: tips		het vereist heel goed nadenken, en tijd, planning en organisatie kijk goed bij bevo of het echt bij ze past en durf ook verder te kijken laat li zien hoe jij kijkt houdt niet altijd beelden als uitgangspunt maar bijv der actualiteit, de Nederlandse taal/werkwoorden je kan ook de taal centraal stellen ipv het beeld je aansluiten bij de wereld van de kinderen, d omgeving waar zij in leven, vanuit daar kun je misschien uitbreiden iets met planten doen veel overleggen hoe we het gaan aanpakken, wat we willen bereiken, teamwork we hadden een boekje met techniek, met meten. Bij techniek, het metriekstelsel en inhoudsmaten. Een onderdeel van rekenen is ook meten en bij verzorgen wegen een onderdeel, dat geldt ook voor de horeca. je moet er creatief en innovatief voor zijn			
17		voorbeelden problemen				gebruiken geen theorie	
18							
19							
20							
21							
22							
23							
24							
25							
26							
27							
28				We zijn ook al een paar jaar af en toe bezig met te bedenken hoe we dat kunnen doen. Een paar jaar geleden hadden we een boekje met techniek, dan gaf ik bijvoorbeeld meten. Mijn collega gaf dan weer een les met afmeten van hout, allerlei materialen. Wij meten in de klas natuurlijk ook, maar dan hoop je dat ze die transfer ook hebben bij techniek. Dat ze ook dan weten dat 6,5 cm 65 mm is. Dat is toch wel lastig.			
29							
30							
31							
32							
33							
34							

Bijlage K: Een uitgeschreven interview (5 pagina's)

7 april 2018 11.00-11.30 uur

Interview docent Beeldende vorming: Ria Somers

Wellant College

(Monica) Dankjewel Ria (dat je) dat ik je mag interviewen. En (eh) ik ga je 14 vragen stellen en ik noem de vragen even van te voren.

(ria) oke.

(Monica) Want dat is handig voor het uittypen

Kennismaking

1. Hoe lang geef je al beeldende vorming en hoe lang werk je op Wellant College?

Oke, nou beeldende vorming geef ik al vanaf mijn 14^e jaar. (En dat doe ik eh) Daar ben ik mee begonnen in het buurthuis 'de Meevaart'. En het Buurthuis 'de Meevaart' is een Indische buurt. En (eh) daar ben ik begonnen om les te geven wat je nu (zeg maar) vrijwilligers werk deed. Dat deed ik al op 14 jarige leeftijd aan andere kindertjes in de buurt, lesgeven dus. En toen ben ik mijn hele leven heb ik in buurthuizen gewerkt. En (eh) in de Afrikanenbuurt en de Transvaalbuurt (eh) op scouting. En allemaal beeldend vorming/crea lessen, knutsel lessen hoe je ze ook wil noemen toen der tijd nog. En dat heb ik eigenlijk mijn hele leven zo gedaan. En ook op de scholen van mijn kinderen heb ik alle lessen overgenomen altijd van (eh) van de jufvrouws daaro. En toen ben ik een jaar of 16, 2003 ben ik begonnen op het Wellant College. En (eh) Daar ben ik toen gevraagd omdat ik ervaring had met probleemjongeren. En (eh) zo is het gekomen. Dus nu werk ik 15 jaar 16 jaar op het Wellant.

* Wat doe je precies op school

Ik ben mentor van 1G, daarbij begeleid ik de leerlingen en hun ouders. En geef aan alle klassen tot en met klas 3 Bevo.

2. Noem een succeservaring van jouw lessen/activiteiten.?

* Waar was dit een gevolg van.

Ja (waar ik) waar ik trots op ben is dat (eh) leerlingen vooral oud-leerlingen als ik die tegenkom in de buurt. En dan zeggen ze van (eh) "Juf, weet je nog van dansen dansen als de Fransen.". En dat gaat dan over de passen. Dat ze dat liedje herinneren. En dat ze dan ook weten dat ze over cirkels hebben. En waar ik trots op ben is dat ik ooit eens met een klas naar het Stedelijk Museum ben (gew..) gegaan. En toen waren we bij Mondriaan en toen zei een leerling heel spontaan van: "Juf, dit zijn de primaire kleuren. En dat zijn kleine overwinningen maar voor mij (eh) zijn dat hele grote overwinningen. Dat zijn dan succeservaringen. En (eh) Maar ook dat (eh) leerlingen (eh) naar mijn lessen ook wel eens naar theatervoorstelling gaan of dat ze ook anders naar muziek kijken. En (eh) maar ook anders naar (eh) beelden kijken. Van (van) Dat ik ze toch iets meebreng dat ze ja later wat mee kunnen doen. Dus dat vind ik wel (eh) , ja dat vind ik kleine succeservaringen.

(Monica) Nou dat klinkt goed. (Eh) En als je zegt waar is dit een gevolg van? Dat is gewoon..

Ik denk dat gevolg omdat ik (eh) bij deze leerlingen (eh) toch wel enthousiast kan zijn en dan over mijn passie kan vertellen. Ik denk dat het daardoor komt dat ik ze kan prikkelen om wat meer te doen. Omdat het mijn passie is en die wil ik graag overbrengen en ik denk dat het daar komt wel.

(Monica) Enthousiasme kan inderdaad veel brengen

3. Ontwerp je lessen zelf, als sectie of gebruik je een lessenpakket of boek?

- * waarom heb je deze keuze gemaakt?

Eh nee. In eh praktijk onderwijs is het wel zelf uitvinden. (eh) Er zijn twee boeken op de markt voor praktijk onderwijs. Die zijn qua grote qua afmeting al onhandig. Eh daar staan maar 5 lessen in.. (Monica) is dat vogelvlucht?

Eh vogelvlucht ja. En eh en de andere lessen die bruikbaar zijn die waren van zo hoog niveau qua woordenschat dat ik ze niet kon gebruiken. Dus ik ben vanaf het begin heb ik mij lessenserie gemaakt. En zowel voor de 1st, 2de, 3de en 4de klas en die lessenserie heb ik (ge)gebaseerd op de vorm van Promotie. Dat zijn de boeken waar we altijd in gewerkt hebben. Dus ik heb de de lay-out van van de lessen een beetje hetzelfde gehouden. En dus ik heb altijd mijn eigen lessen geschreven ja.

(Monica) Nou dat is duidelijk. En het is ook duidelijk waarom je deze keuze gemaakt hebt.

4. Wat vind jij wat de rol is van beeldende vorming binnen het praktijkonderwijs?

- * Kan je een voorbeeld noemen?

De rol van ja de rol van beeldende vorming is. Dat ik hoop en dat ik ook wel denk dat ik ze kan stimuleren om thuis ook wat wat gaan iets creatiefs te gaan doen. Maar ook dat ze zichzelf proberen te ontplooiën. En (eh eh) sommige kinderen zijn heel gesloten maar kunnen in een tekening eh veel meer uiten. En (eh) wat ik ook hoop is dat ze eh als een bepaald stappenplan hebben geleerd. Dat ze daar ook van leren dat ze bijvoorbeeld in de 3de er van af mogen wijken. En dan hun eigen ding. Maar dat het ook belangrijk is (dat je) dat je een bepaalde basis moet hebben. En dat je dan met die basis veel meer kanten op kan.

Monica: Dat de leerlingen zichzelf kunnen uiten en worden gestimuleerd is heel belangrijk bij je lessen.

Laaggeletterdheid

5. Uit onderzoek blijkt dat het lees en schrijf niveau bij deze leerlingen laag is, merk je daar iets van je lessen?

- * Hoe merk jij dat? - Wat doe je daaraan?

Dat eh ik merk als ik bepaalde woorden heb aangeleerd. En (eh) dat wat jij over de toetsen, die herhaal ik. En die doe ik meestal (eh). Het woordenschat is zo laag en de kennis van kunst en cultuur woorden is heel laag. En (eh) als ik het heb over horizontaal of verticaal zal ik dat echt twintig keer moeten herhalen voordat überhaupt het woord blijft hangen en dan de betekenis ook nog. Dus (eh eh) ja het gaat ook niet alleen over de termen maar het gaat ook over meten (eh) ja meten waar begint een liniaal? Het zijn hele kleine dingetjes. Maar de woordenschat is gewoon laag ja ze hebben een leerachterstand van vier jaar en dat kan je duidelijk merken. Dus het (eh)..

(Monica) En eh heb je dan wel eens dat een woord wat jij gebruikt moet een ander woord voor moet zoeken omdat een leerling het niet snapt?

(Eh) ik weet nog wel in het begin dat (eh). Toen ik begon in het onderwijs. Dat ik (eh) vaak fout maken dat ik dacht van oh dat begrijpen ze wel. Maar dan kwam ik na een week of twee/drie/vier kwam ik daar al achter.

En (eh) het geluk is dat ik opgegroeid ben in een Indische buurt (eh) arbeiderskind dus ik kan mij heel goed plaatsen in hun denkwijze en woordenschat. En dat is denk ik een beetje geluk geweest maar het voordeel daarvan is wel dat ik weet als je de woorden, de moeilijke woorden (eh) vaker gaat gebruiken inderdaad. Dat het blijft hangen. En dat ze eigenlijk met hun leeftijdsgenootjes over dezelfde woorden kunnen praten.

(Monica) dat klinkt interessant

6. Werk je ook aan woordenschat vergroting in de lessen bij jouw lessen/ projecten/

- * Hoe doe je dat?
- * Kan je een voorbeeld noemen

Eh jammer genoeg is eh wij hebben altijd jaren lang een project gehad woordenschat. Dat betekent dat zowel in Nederlands in rekenen in alle avo vakken bepaalde woorden werden (ge) gebruikt. Als ik daar woorden zag staan die ik kon gebruiken bijvoorbeeld: "driedimensionaal" of "groot-klein" (eh) "achter-voor"

dan probeerde ik dat tijdens mijn lessen ook te herhalen want inderdaad uit onderzoek is gebleken dat als je een week langs de woorden 7 keer herhaalt dat het blijft hangen. Dus dat was een iets overkoepelends. Ja (dat) dat deed je samen. Het woordenschat project is er nu afgehaald en (eh) ja dat is wel jammer. En (eh) je mag de vraag nog een keer herhalen.

(Monica) (eh) nou hoe (eh) hoe doe je dat dan nu? Nu het project is afgerond.

Ja zoals ik bij de vorige vraag al zeg (van) van (eh) de woordenschat verhogen door het herhaling, ja.

(Monica) Ja dat is duidelijk, je kan bijna niet genoeg herhalen.

Visie op het vak

7. Welke competenties vind jij belangrijk bij het vak beeldende vorming ?

Oeh welke competenties? (Eh) ja in de praktijkonderwijs werken we van competenties van a tot z. Dus dat is van arbeid tot zelfstandigheid. En dat (haal) hoop ik toch wel dat ik dat kan bereiken. Dus (eh) bezig zijn, werkhouding, (eh) het zelfstandig kunnen (eh) pakken van materiaal, zelfstandig kunnen bedenken (eh). Ik hoop elke les wel dat ze iets geleerd (heb) hebben van samenwerken. Dus (eh) het zijn wel heel veel leerdoelen. En (eh) daar ben ik me wel onbewust bewust mee bezig. Dus het is wel heel hoog in mijn vaandel dat ze (eh) ook zelfstandig naar een museum kunnen gaan en zelfstandig. Zelfstandigheid vind ik wel (eh) een van mijn toppertjes, ja.

(monica) Ja dat kan ik mij voorstellen.

8. Sluit jouw visie ook aan bij één van de theorieën over hoe je beeldende vorming kan geven.

- * Wat spreekt je daarin aan?

Ja zodat ze zich kunnen redden in de maatschappij he. En (eh) dat kan inderdaad van alles zijn (eh) als je zelfstandig bent (dan) dan ben je ook minder naïef misschien omdat je zelf kan denken. En dan hoop ik ook te bereiken met opdrachtjes. "Wat denk jij van die kleur" of (eh) ze hebben vaak faalangst en dan zeg ik van: (eh) "sorry maar ik help je even niet, ik kom zo direct terug misschien heb je zelf al wat verzonnen.". En dat is ook (dat) zelfstandig nadenken dus (eh) niet meelopen met meuten. Dat vind ik ook een belangrijke.

(Monica) Ja dat is ook heel belangrijk, zelfstandigheid.

9. Weet je wat vakoverschrijdend onderwijs is? zo nee korte uitleg.

Eh vakoverschrijdend onderwijs? Dat is denk ik dat je daarmee bedoelt dat je (eh) samenwerkt met andere (eh) teamgenoten, schoolgenoten, docenten, andere vakken.

(Monica) Ja, dat is een duidelijke opvatting .

10. Zijn er bij jou op school vakoverschrijdende projecten?

- Kan je een voorbeeld noemen?

(Eh) jammer genoeg heb ik dat steeds geprobeerd om dat te doen. Het enige project dat ik nog overschrijdend maak dit jaar is de "Landkoffertjes project". Het wil zeggen dat (eh). Er komt iemand van (eh) openbare bibliotheek die komt gedichten maken met kinderen. Dan dat wordt gedaan door een koffertje te maken waar een droom in komt. Dat koffertje wordt gemaakt bij de technieklessen. En de technieklessen maken die koffertjes dan komen de koffertjes bij de beeldende vorming lessen en dan ga ik het uitbeelden. Dan gaan de gedichten die geschreven zijn. (kuch) Die gaan naar de juf docent van Nederlands, die gaat de taalfouten er uit maken. Dan gaat ie naar informatica en dan gaan ze het op de computer uitwerken zodat ie in het koffertje kan. Ik heb (eh) in het verleden wel heel vaak (eh) proberen in te springen (op eh) op (eh) samenwerking. Maar door het (eh) steeds veranderen van docenten is dat steeds moeilijk. Maar ik heb wel (eh) bijvoorbeeld (als eh) als (eh) over Amsterdam hebben. Bijvoorbeeld de burgemeester ofzo of Koningsdag en dan hebben ze dat met (eh) Nederlands over of met Prinsjesdag (dan) dan haak ik daar wel in om over (eh) Prinsjesdag bijvoorbeeld (de) de koets te gaan tekenen of. Maar dat (eh) jammer genoeg komt dat veel te weinig voor. Ik ben er wel voorstander (van) van samenwerken.

**11. Zijn er bij jullie lessen/projecten gewijd aan de actualiteit?
(11 maart gemeenteraadsverkiezingen of referendum)**

- * Waarom wel? Waarom niet? Kan je een voorbeeld noemen?

(eh) Wij hebben vorig jaar (een) een project over het milieu gehad in samenwerking met de gemeente Amsterdam. En dan (eh) gaan (eh) de kinderen ook naar de raadzaal toen en die gaan in een raadzaal opstelling zitten, kunnen vragen stellen, (gaan eh) gaan (eh) een debat voeren. (eh) Ze gaan dan kunst of nee ja (eh) ze gaan dan afval ophalen hier in de buurt maar ook afval prikken. Die afval die wordt meegenomen naar huis of naar school en (eh) van de afval wordt weer recycling-kunst gemaakt. En dat zijn projectjes die ook te weinig voorkomen.

(monica) Nou klinkt interessant dat de leerlingen de buurt ingaan. en kunst maken van wat ze ophalen.

12. Welke voordelen voor de leerlingen zie jij, om samen te werken met andere vakken hier op school?

- * En kan je een voorbeeld hiervan noemen?

(eh) Je kan eerste plaats grotere projecten aanpakken. Als je het alleen doet (dan) dan ja doe je het alleen. Als je (eh) binnen een bepaalde (kuns) kunst maken, beeldend maken. Leren ze dan ook verschillende technieken. En dus niet alleen het creatieve van schilderen of tekenen maar ook houtbewerking maar ook (eh eh) letterkunst of. Dus het is (veel) veel breder. En ik denk het is ook (eh) voor de ontwikkeling van de leerlingen veel beter is (om) om van jezelf te zien daar ben ik niet zo goed in, daar moet ik mij verbeteren. En (eh) ja dat dat veel beter, beter is (om) om lange project samen te doen met overstijgende vakken.

13. Op welke manier zou je bij jouw lessen ook aan de basisvaardigheden lezen en schrijven van de leerling kunnen worden werken?

- * waarom wel? - waarom niet?

Ik vind het belangrijk (ik) ik probeer er ook wel aan mee te werken. En het is inderdaad die woordenschat vergroten. Maar het lezen en schrijven door de klein motoriek (eh) zoals nu zijn we dan aan het borduren. Ik weet dat als je aan het borduren bent dat je (eh) kleine motoriek wat beter kan gaan. (wat je) Dat je misschien ook wat netter kan gaan schrijven. (eh) Met rekenen is natuurlijk het werken met een liniaal maar ook met passer (eh). Het hebben over A4, A3, A5. Uitleggen wat het betekent. (eh) Ja en dan hoogte, diepte, breedte. Dat ze wat meer inzicht (eh) gaan krijgen. En met woorden ja (eh) ik heb zelf dyslexie. Dus ik weet waar ze tegenaanlopen kunnen, kunnen (aan) tegenaanlopen. (eh) Ik vind het belangrijk dat ze (een) een woord goed kunnen schrijven. Maar ik (snap), ik weet ook dat het niet het allerbelangrijkste is. Ik hoop dat ze (eh) door mij ook leren (om te) om te gaan (met) met (eh) ja dyslexie (of) of (eh) het niet zo mooi kunnen schrijven of. En dat ze ook vertrouwen krijgen (dat) dat er ook nog iets naast is.

- * En wat zou je daar voor nodig hebben? meer willen doen aan taal en rekenen

Ja maar als ik meer zou willen doen (aan aan) aan (eh) taal en rekenen dan zou ik een groter lokaal dan zou ik een ouderwets papiertjes willen (aan) aan de muur willen hangen met de woorden die je die week gebruikt (eh) 3d, 4d (eh), horizontaal, verticaal. En dan die woorden ook laten hangen. En (eh) met rekenen zou ik inderdaad (eh) wat meer gebruik kunnen maken van de oppervlakte (van) van het lokaal. En (eh) hoe hoog zijn de ramen dus meer materiaal (om) om dat soort dingen uit te voeren. En (eh) dus een grote ruimte en meer materiaal (eh) reken- en taalmateriaal.

14. Hoe zou jij VOO, als dat mogelijk is binnen jouw lessen willen toepassen?

- * Heb je daar wensen of tips voor.

Eh, ja (we) we werken altijd met een matrix, hè. Een matrix is (eh) een jaarplanning zeg maar. Dit en dat boek moeten de kinderen gedaan hebben, de leerlingen gedaan hebben (Eh) van Nederlands of van rekenen. Dus die matrix (eh) kan ik volgen. Als bij rekenen over (eh) symmetrie hebben of (asymme..) asymmetrisch kan ik daar op inhaken. En eigenlijk is dat (eh) zou ik van mijn docenten (eh) (mijn) mijn collega's willen horen van: "Oke we hebben nu dit hoofdstuk, ik loop daar tegenaan (met) met (eh) meten of (eh) en met rekenen. Zou jij misschien iets willen bedenken (eh) wat jij beeldende vorming lessen zou kunnen helpen om dat onderwerp van rekenen of taal nog een beetje extra te benadrukken.". Dat zou ik heel dat zou ik heel graag willen (eh). Ja tips is (eh) wat belangrijk is met die samenwerking is dat iedereen er achter staat. Dus achter het idee (dat) dat kinderen beter leren (als) als het in elk vak gewoon die week bijvoorbeeld (eh) zeg maar weer (asymme..) | asymmetrisch behandelen (zodat) zodat het ook beter blijft hangen bij ze. Maar dat is samenwerken met je collega's en dat is het moeilijkste wat er is. Want iedereen heeft zijn eigen idee, iedereen heeft zijn eigen kleur en (eh) elke maat en. Dus dat blijft een (moeilijk eh) moeilijk ding. En (eh) vooral omdat er bij ons op school veel wisseling is van docenten. En dat (eh) dus dan heb je net iets op gezet en dan kan je eigenlijk weer bij nul beginnen. En dat maakt het voor mij heel moeilijk.

(monica) Nou dat snap ik. Dankjewel voor het interview.

You're welcome

bijlage L: Uitgeschreven observaties (6 pagina's)

Open observatie les beeldende vorming - 2 pagina's

Open observatie

donderdag 5 april, Ria Somers, Wellantcollege, 1H - 14 leerlingen - 2 zijn afwezig, blok uur 10.20 - 12.00 uur

- 10.20 Binnenkomst
Handen schudden, telefoon in het bakje,
Persoonlijke complimenten, 'mooie nagels heb je', enz.
- 10.25 Voorstellen Monica,
Leerlingen stellen vragen als: 'hou oud ben je?' en 'waar woon je', enz.
- 10.30 De techniek borduren wordt uitgelegd aan de hand van een powerpoint.
De juf legt uit hoe het borduren is ontstaan en stelt veel vragen adh van de PP.
Vragen zoals: 'waar komt de wol vandaan', 'wat moet je wel en niet doen met een schaar',
'Hoe heet het gat in de de naald?' 'Wat moet je niet doen met een naald?', *elkaar prikken, bloed*.
'Wat is een speld'.
Juf tekent op het bord het verschil tussen een naald en een speld het oog van de naald.
Waarom borduren? Linker en rechterhersenhelft werken bij borduren samen,
waardoor je motoriek kan verbeteren en je beter kan gaan schrijven of rekenen.
- 10.35 Einde uitleg, toetsvragen, zoals hier boven, herhalen en oefenen
- 10.40 uitleggen opdracht, leren hoe de naald in de draad komt, trucje met *simsalabim*.
uitleggen rechte steek.
Eis voor vandaag (wat de leerlingen moeten doen die les)
Borduurskarton rondom borduren met rechte steek en de draad door de naald kunnen halen.
- 10.45 Juf deelt naalden uit, leerling deelt karton uit, leerlingen mogen zelf wol pakken.
- 10.50 leerlingen hebben materiaal en proberen de draad in de naald te doen,
Juf maakt ronde, ze *maakt vast rondes en laat zich niet afleiden vragen uit de klas*.
Legt per tafel uit hoe de draad in de naald gaat en hoe de rechte steek gaat. Als een II het snapt legt hij het uit aan zijn buurman, vrouw, Juf naar volgende tafel.
- 10.55 Leerlingen werken rustig, juf loopt haar vaste rondes langs de tafels. geeft veel complimenten
'ik dacht dat ik alleen kon toveren maar jij kan het ook'.
- 11.00 *Een leerling wil geen hulp, ze doet het zelf juf loopt voorbij.
- 11.05 Leerling moet apart zitten, kletst te veel en werkt niet.
- 11.10 Klassieke muziek gaat aan, leerlingen reageren daar op, ze kennen de muziek en laten dat weten.
- 11.15 Rondje door de juf (vaste rondje) met complimenten.
Bij wie het goed gaat legt de juf de volgende steek uit en het aan-en afhechten van de draad
- 11.20 Leerling die erg onrustig wordt mag een rondje door de klas lopen.
Juf waarschuwt hem dat hij niet met een schaar door de klas mag lopen.
- 11.25 Twee tafels mogen aan elkaar geschoven worden zodat de leerlingen met elkaar mogen kletsen.
Juf vraagt *aan leerling die wil geen hulp wilt, kan ik je helpen en dat mag dan.

- 11.30 Les wordt onrustiger
Een leerling wordt voor in de klas geholpen
andere leerlingen mogen naar voren komen met vargen.
- 11.40 Leerling doet een ronde, en schrijft de namen op de de achterkant van de borduurwerken.
Juf haalt naalden op
leerlingen leggen wol weg
leerling haalt scharen op (*er wordt bijdehand geroepen, je mag niet met scharen door de klas lopen*)
leerlingen rapen draadjes op, niet met de bezem, rumoerig.
leerlingen leggen borduurwerk op het bureau
- 11.45 klas is onrustig
juf neemt het woord en geeft complimenten
Juf zegt, niet iedereen heeft de eis gehaald maar er is wel heel hard gewerkt.
juf gaat toetsvragen nog een keer herhalen.
Alle nieuwe woorden die zijn voorgekomen, herhaalt de juf.

Formuleert samen de klas de vraag voor youtube filmpje 'van schaap naar wol'
- 11.50 Juf laat filmpje zien.
- 11.55 Klassikaal beoordelen
- 11.57 wie de meeste draadjes oppakt + kruik op tafel zet, mag het eerste weg.
Een leerling knipt nieuwe draadjes bij het bureau
Juf bij deur, zegt dag en geeft telefoontjes terug en schud handen
- 12.00 invullen beoordelingen.

Mijn gedachte over de les

Een duidelijke gestructureerde les, de juf heeft de klas in de hand. De juf loopt vaste rondjes* door het lokaal en negeert de leerlingen die juf juf roepen. iedereen komt iedere keer weer aan de beurt.
Totaal maakt de juf 5/6 rondjes door de klas.

Na anderhalf uur worden de leerlingen onrustig en wordt er opgeruimd.

De les wordt afgesloten met een herhaling van de theorie waarmee de les ook is begonnen.
de leerlingen vinden het leuk dat de juf hen bevroegd en ze vinden het ook leuk dat ze mogen laten zien wat ze allemaal al weten.

De muziek in de les is om de leerlingen naar klassieke muziek te laten luisteren, omdat ze vaak hetzelfde horen herkenen ze het en worden er rustig van.

*De juf werkt via het Liv systeem, waarbij ze haar vaste rondes door de klas maakt, als ze een leerling heeft geholpen komt ze pas terug bij die leerling als ze alle andere leerlingen heeft geholpen. De Juf negeert het geroep van de leerlingen, iedereen moet telkens op zijn/haar beurt wachten. De leerlingen leren op deze manier dat ze hun vragen moeten opsparen totdat de juf er weer is, of dat ze hun buurman/vrouw om raad kunnen vragen.

Open observatie

Dinsdag 10 april nederlands, Viviane Farag, 1G - 13 leerlingen - 1 is afwezig, één uur, van 12.30 tot 13.30 uur

- 12.30 Binnenkomst, persoonlijk opmerkingen
Handen schudden, zodra de leerlingen zitten,
- 12.35 zodra de leerlingen zitten, juf gaat langs met bakje voor telefoon, Il pakken telefoon uit broek
- 12.38 Juf wachten tot de leerlingen stil zijn en recht zitten,
leerlingen vragen zelf ook om stilte aan elkaar
Ik word voorgesteld
- 12.43 opdracht wordt uitgelegd
foto op digibord, leerlingen gaan voorspellen waar het over zou kunnen gaan.
Wat is een voorspelling
Leerlingen steken hand op en 5 leerlingen mogen hun voorspelling zeggen.
- Leerling krijgt waarschuwing, Juf vraagt of de leerling kan antwoorden waarom hij de waarschuwing kreeg
- 12.48 Leerlingengaan filmpje kijken, 5 minuten
Leerlingenkijken aandachtig
- 12.53 Juf en leerlingen bespreken welke voorspelling klopte
Eén leerling zegt meteen dat leerling M de voorspelling goed had.
- 12.58 de lesbrief bij het filmpje wordt uitgedeeld
leerling leest eerste alinea voor
wat is een *deskundige*?
4 leerlingen steken hun hand op en mogen de vraag beantwoorden.
Juf schrijft een mooie definitie van een leerling op het bord
wat is een *advies*?
5 leerlingen steken hun hand op en mogen de vraag beantwoorden.
Juf schrijft een mooie definitie van een leerling op het bord
- 13.00 Schoolarts belt en leerling gaat er heen, onrust in de klas.
Juf zegt dat de vragen over de schoolart in het volgende uur mogen gesteld worden en niet bij nederlands. leerlingen blijven vragen stellen, klas wat onrustig
- 13.03 leerling leest tweede alinea van lesbrief voor, moeilijke woorden uit alinea worden besproken
Wat betekent *Db*?
2 leerlingen steken hun hand op en mogen de vraag beantwoorden
Juf legt uit wat een afkorting is, een leerling is sneller en kan het ook uitleggen
Wat betekent *toenemen*?
3 leerlingen steken hand op en een leerling mag de vraag beantwoorden
- Leerling na verschillende waarschuwingen op de op gang, bleef praten.
- 13.05 leerling leest derde alinea van lesbrief voor, moeilijke woorden uit alinea worden besproken
Wat betekent *ruimte*? Uitleggen wat een afkorting is,
Juf geeft een leerling een compliment als die zegt dat ruimte meerdere bekentenissen heeft
Il kan ook vertellen dat eerder de ruimte is besproken, daar waar sterren en de maan zijn
4 leerling steken hun hand op en mogen de vraag beantwoorden

- Eén leerling is boos dat hij niet mag voorlezen en gaat mopperen, de juf vraagt of de leerling ook anders kan reageren. Niet iedereen kan altijd voorlezen
- 13.07 vijfde alinea wordt voorgelezen, leerlingen corrigeren elkaar
De leerlingen leggen de tekst uit, samen de de juf.
- 13.12 de moeilijk worden van de les, *advies*, *gehoorschade* en *inlassen* worden besproken en de leerlingen maken samen met de juf zinnen met deze woorden, de hele klas doet actief mee
- 13.17 Leerling haalt schriften uit ander lokaal.
de klas zoekt een pen of leent die bij de juf
juf: Komende vrijdag etui controle, wten jullie dat nog?
- even onrustig
Juf praat met leerling in de gag, leerling mag terugkomen, moet wel nablijven
- 13.23 leerling is terug en deelt schriften uit
- 13.25 leerlingen beginnen te werken zodra ze hun eigen schrift hebben
het wordt heel rustig in de klas
Juf loopt rond en helpt de leerlingen en geeft complimenten over het handschrift
of over de mooie zinnen
“mooie zin”, “netjes geschreven”, “denk aan hoofdletters en punten”, “heel goedgevoel verbeterd”.
- 13.35 leerling haalt schriften op, les is klaar
observator gaat weg en juf gaat een andere les geven

Mijn gedachte over de les.

Een duidelijke gestructureerde les, de juf is consequent en ziet veel van wat er in de klas gebeurt.

Ze betreft met haar vragen en leerlingklassengespreken de leerlingen steeds weer bij de les.

De les is ook gevarieerd met film lesbrief, klasleergesprek en opdrachten in eigen schrift

De filmpjes gaan over nieuwsberichten, die over de actualiteit gaan en de belangstelling van de leerlingen hebben. De leerlingen weten veel en willen graag de lesbrief voorlezen.

De klas is wel onrustig, o.a door het vijfde uur (na de pauze), omdat er een observator in de klas zit, leerlingen kijken veel naar de observator, de leerlingen gaan om de beurt naar de schoolarts.

Zodra de leerlingen in hun eigen schrift schrijven wordt het heel stil

Alle docenten werken met hetzelfde waarschuwingssysteem

- eerst waarschuwing, gebeurt er niets
- tweede waarschuwing naar het bureau komen
- derde waarschuwing in de pauze nablijven
- vierde waarschuwing naar de gang/ mentor/ directeur

Beeldende vorming

lijst met observatie elementen

1. Hoe is de kennisoverdracht?

A. hoe pakt de docent de les aan

de les heeft een inleiding waar ze vraagt waar ze mee bezig zijn en wat ze nodig hebben en leerlingen aan aan de slag juf rent door het lokaal , naar vragende leerlingen kort, klassikaal

B. inleiding

PowerPoint, computer -

voorbeelden -

boeken -

(digi)bord, -

B.1 lesbrief nee

C. lesmateriaal

ligt van te voren klaar, afhankelijk van het materiaal deelt de juf of de leerlingen het materiaal uit of de leerling pakt het zelf

achtergrond informatie aanwezig, -

boek, eigen lessenserie, eigen materiaal -

2. opdrachten

D. passend bij de belevingswereld van de leerlingen

leerlingen mozaïeken een hart, voorbeeld kiezen bij de juf en invullen, mozaïeken voor de schoolbank, thema liefde

E. variatie voor verschillend niveau

wie klaar is mag een kleurplaat van een hart inkleuren

F. bevat de opdracht iets met lezen en schrijven;

invul oefeningen

presentatie

voorlezen

G. werkvormen

zelfstandig

zelfstandig werken,

groepjes

leerlingen mogen in groepjes zitten, maar werken zelfstandig ze helpen elkaar

duo's

werkt de leerling zelfstandig aan de opdrachten

een aantal leerlingen werken zelfstandig

H. Hoe zitten de leerlingen in de klas

de leerlingen aan grote tafels, de leerlingen zijn ongelijk verdeeld. Leerlingen helpen elkaar en praten veel.

I. Wat hangt er in het klaslokaal

werk van leerlingen, rommelig, veel open kasten

J. Muziek in de klas

verschillende leerlingen draaien zelf muziek, een leerling is DJ

K. Beoordeling

geen beoordeling, korte afsluiting door de juf

L. Taal

- Wat voor vragen er worden gesteld? Wordt er gevraagd wordt hoe dingen heten enz?)

Er wordt aan de leerlingen gevraagd, wat ze moeten doen en welk materiaal ze daar voor nodig hebben-

Hoeveel taal wordt er tijdens de uitgelokt? geen

- Worden de leerlingen ook gevraagd/uitgedaagd zelf te praten/ lezen en schrijven? leerlingen praten veel met elkaar

woordenschat vergroting niet

Nederlands lijst met observatie elementen

1. Hoe is de kennisoverdracht?

A. hoe pakt de docent de les aan

de les zit logisch in elkaar, inleiding, midden en afsluiting
 docent is duidelijk,

B. inleiding

een duidelijke inleiding juf laat op het digibord laat zien hoe de les in elkaar zit

PowerPoint, computer

filmpje

voorbeelden

nieuwsbericht

boeken

(digi)bord,

digibord en gewone bord

B.1 lesbrief

lesbrief nieuwsbegrip

C. lesmateriaal

b, nieuwsbericht en de samenwerking met jeugdjournaal

achtergrond informatie aanwezig,
 boek, eigen lessenserie, eigen materiaal

ja hangt door het het lokaal

ja, items die leerlingen op het jeugdjournaal ziet worden

2. opdrachten

D. passend bij de belevingswereld van de leerlingen

ja items uit het jeugdjournaal

E. variatie voor verschillend niveau

nee

F. bevat de opdracht iets met lezen en schrijven;
 invul oefeningen
 presentatie
 voorlezen

leerlingen moeten opdracht maken en opschrijven

opdrachten voorlezen en moeilijke woorden uitleggen

G. werkvormen

zelfstandig

groepjes

duo's

samen schrijven, eerst eentekening en daarna een tekst en, wie neemt de leiding, hoe werk je samen

werkt de leerling zelfstandig aan de opdrachten
 leerlingklassegesprek

ja

kort en terugkerend, vooral bij filmpjes

H. Hoe zitten de leerlingen in de klas

in rijtjes van 3

I. Wat hangt er in het klaslokaal

kaart van nederland, alfabet, posters met tekst, cijfers, maten, enz
 het lokaal is netje sen rustig ingedeeld. pizza principe

J. Muziek in de klas

nee

K. Beoordeling

opdrachten worden meteen besproken

L. Taal

- Wat voor vragen er worden gesteld? Wordt er gevraagd wordt hoe dingen heten enz?)

ja de betekenis van woorden wordt uitgelokt

- Hoeveel taal wordt er tijdens de uitgelokt?

veel, een voortdurend proces

- Worden de leerlingen ook gevraagd/uitgedaagd zelf te praten/ lezen en schrijven?

de leerlingen worden uitgedaagd om zelf te praten, lezen en schrijven

dr leerling wordt uitgedaagd om zinnen goed te zeggen en precies te zeggen wat hij bedoelt

woordenschat vergroting, de docent herhaalt veel woorden, noemt verschillende woorden met dezelfde betekenis en vraagt de leerlingen die te herhalen.

de datum staat altijd op het digibord bij de les nederlands

Bijlage M: Volledige observaties lessen beeldende vorming

Volledige observaties lessen beeldende vorming

De 3 docenten hebben een verschillende aanpak voor hun les. De kennisoverdracht gaat van zeer gestructureerd naar een beetje structuur en geen structuur in de les. Een docent loopt na de inleiding van de les, rondjes langs de tafels, als zij langs komt kunnen de leerlingen wat vragen of kan de docent wat uitleggen. De leerlingen roepen geen 'juf, juf'. In de andere klassen lopen de docent en de docent met assistent kriskras door de klas om de vragen van de leerlingen te beantwoorden.

De inleidingen van de lessen zijn verschillend. De docenten pakken het alle drie op een andere manier aan: verbaal vragen waar de leerlingen mee bezig zijn; het bord gebruiken waar de gebruikte woorden worden neergezet; een PowerPoint met uitleg van de techniek, voorbeelden van de gebruikte materialen laten zien en de woorden opschrijven op een schoolbord.

De docenten gebruiken geen lesbrief. De opdrachten zijn divers. Er is **een** opdracht over lente. Aan de hand van een kunststroming mogen de leerlingen de lente in beeld brengen door vrolijke koeien te schilderen. En andere les heeft een opdracht met mozaïek, over liefde. Er is opdracht borduren van lijnen en letters. Dit verbetert de kleine motoriek en kan schrijven en rekenen verbeteren. De juf legt dit ook uit aan de leerlingen. Ze snappen dat en vinden vooral de herkenbaarheid van borduren leuk, deden ze ook op de basisschool.

Er zijn geen variaties voor verschillende niveaus. De oplossingen zijn per docent verschillend. wie harder werkt ; doet meer, kleurt een kleurplaat in of de docent laat de leerlingen praten. Geen enkele opdracht bevat iets over lezen en schrijven. In twee klassen werken de leerlingen zelfstandig aan een opdracht; in een klas werken de leerlingen in duo's aan een opdracht.

In twee klassen zitten de leerlingen aan grote tafels, de leerlingen zijn ongelijk verdeeld. Leerlingen helpen elkaar en praten veel. In een klas zitten de leerlingen naast elkaar in rijtjes. Leerlingen helpen elkaar en mogen niet veel praten. Als het werk goed gaat, mogen tafels aan elkaar geschoven worden.

Alle klaslokalen hebben alleen zelfgemaakt werk van de leerlingen staan of hangen. Eén lokaal heeft gesloten kasten en een afgesloten materialenhok. De andere lokalen zijn minder strak georganiseerd. Bij alle drie de docenten werd muziek gedraaid, In een klas door de leerlingen zelf en in twee klassen bepaalde de juf de muziek.

Een docent doet niet aan beoordelingen. Een docent bevraagt verschillende leerlingen wat zij van de les vonden en van wat de leerlingen gemaakt hebben. De docent wil dat de leerling hierover praat (*reflecteren op het werk*) De derde docent laat alle leerlingen een wekelijkse beoordeling invullen, dat doet ze door de leerlingen te laten vertellen en te bevragen over gedrag, werkhouding en opdracht (*reflectie op gedrag, werkhouding en opdracht*)

Hoe de docent in de klas met taal omgaat, is zeer verschillend. Een docent vraagt aan de leerlingen gevraagd wat ze voor hun opdracht nodig hebben. De tweede docent vraagt veel aan de leerlingen. Het bord wordt gebruikt om de woorden van het werkproces en materialen op te schrijven. De derde docent vraagt tijdens de inleiding veel aan de leerlingen. Wat is dit? Hoe gebruik je dit? Welk materiaal en deze vragen en woorden komen steeds terug gedurende de les. De leerlingen worden hier uitgedacht om zelf te praten. In twee klassen worden leerlingen door de docent uitgedaagd om zelf te praten. Een docent maakt gebruik van ezelsbruggetjes.

Bijlage N: Volledige observaties lessen Nederlands

Volledige observaties lessen Nederlands

Alle drie de lessen zijn duidelijk gestructureerd waarbij de docenten verschillende media gebruiken. Ze starten de les met een filmpje en gebruiken daarna verschillende media, van PowerPoint, boek, voorbeelden tot zelfgemaakte opdrachten.

De docenten hebben alle drie een duidelijke en gestructureerde inleiding. Twee docenten zetten op het bord hoe de les er uit ziet en één docent bespreekt met de leerlingen wat ze gaan doen en ze haakt in op de vorige les. Alle drie de docenten geven aan dat als een leerling wil spreken, hij zijn hand moet opsteken en wachten op een beurt.

Twee docenten gebruiken een lesbrief. Een docent daarnaast zelfontworpen opdrachten. Twee docenten gebruiken het boek Deviant. Het lesmateriaal wordt door de docent of samen een leerling uitgedeeld. In een klas worden de etui en boeken op een klassenplank bewaard. De zelfgemaakte opdrachten worden door de docent uitgedeeld. Twee docenten gebruiken de serie Nieuwsbegrip, die wordt gemaakt in samenwerking met het Jeugdjournaal en sluit aan bij de beleavingswereld van leerlingen.

Er zijn geen variaties voor verschillende niveaus, wie sneller is, maakt de volgende opdracht. Alle opdrachten bevatten iets over lezen en schrijven en voorlezen en begrijpend lezen, vertellen wat je hebt voor gelezen. In een klas gebruikt de docent een klok op het digibord, om aan te geven hoe lang je aan de opdracht kan werken. In twee klassen werken de leerlingen zelfstandig aan de verschillende opdrachten. In een klas werken de leerlingen in duo's aan twee opdrachten en werken ze de verdere les individueel.

In alle drie de klassen zitten de leerlingen in rijtjes, in een klas zijn de rijtjes drie tafels lang. Er hangt van alles in de klas, de kaart van Nederland, een alfabet, posters met tekst en cijfers, een poster over meten en een plank voor boeken en een etui. Een docent heeft een kapstok in het lokaal hangen, Een docent heeft een grote pizza-poster hangen, deze poster geeft aan dat de Juf haar aandacht over de verschillende leerlingen (pizzastukken) moet verdelen.

Bij geen enkele les wordt muziek gedraaid

Alle docenten bespreken na de opdracht de resultaten van de opdracht. Bij een docent schrijven de leerlingen de antwoorden op het bord. Bij deze lessen Nederlands staat de datum op het bord.

Hoe de docenten in de klas met taal omgaat is zeer verschillend. De leerlingen worden voortdurend uitgedaagd om zelf te praten, te lezen en te schrijven. Moeilijke woorden worden uitgelegd en de leerlingen wordt gevraagd om definities te geven. Opdrachten en digibord worden voorgelezen. Er wordt gewerkt aan woordenschatvergroting en begrijpend lezen.

Reflectie

De titel van het onderzoek is 'Anders maar hoe?'. Ook voor mij vormen de 'hoe'-aspecten van het onderzoek de belangrijkste leerervaringen.

Voorbereiding

Met veel enthousiasme ben ik aan dit onderzoek begonnen. Tijdens de opleiding was ik al meerdere malen met dit onderwerp bezig geweest. Ik was heel benieuwd wat ik over mijn onderwerp zou vinden in de literatuur en de praktijk. Dit onderzoek is mijn eerste onderzoek geweest en ik vond het spannend hoe het proces zou verlopen. Ik heb veel aandacht geschonken hoe ik alles wat ik geleerd heb bij onderzoekskunde zou kunnen toepassen.

Verloop

Ik heb het onderzoek als een interessante reis ervaren met veel nieuwe ontdekkingen. Mijn onderzoek is goed verlopen, ook door de regelmatige en gestructureerde begeleiding kon ik de juiste stappen nemen in het proces. Voor het onderzoek heb ik een planning gemaakt. In deze planning waren de afspraken met mijn begeleider, de observaties en de interviews belangrijk. De discussie met mijn begeleider heeft mij zaken duidelijker doen zien en beter laten formuleren. Het formuleren van de hoofdvraag en het aanbrengen van focus confronteerde mij met mijn grote nieuwsgierigheid en enthousiasme voor het vak beeldende vorming. Ik vond het moeilijk om alleen die informatie te gebruiken die belangrijk was voor mijn onderzoeksvraag. Er was zoveel meer bijzondere informatie aanwezig.

Methode en instrumenten

Het praktijkgedeelte van het onderzoek vond ik erg uitdagend. Ik ben op 5 verschillende scholen geweest, waar verschillende ideeën en meningen heersten over het onderzoeksonderwerp. De observaties en de interviews met mensen uit de praktijk vergrootten mijn denkkader en veranderden mijn inzichten.

De omvang van het aantal participanten van het praktijkonderzoek was beperkt tot docenten uit Amsterdam. Ik besef dat dit geen volledig beeld geeft over de hoofdvraag maar wel een richting wijst voor verder onderzoek.

Nu het onderzoek af is realiseer ik me, met de kennis die ik nu heb, dat ik andere vragen had kunnen stellen aan de geïnterviewden. Ook vond ik het lastig dat, eenmaal begonnen met het onderzoek, de interviewvragen vaststaan. Mijn vragen waren voorzichtig en ik had veel meer in de diepte moeten gaan over vakoverstijgend onderwijs. Meer doorvragen over het ontbreken van een visie op het vak en vragen naar voorbeelden van vakoverstijgend onderwijs. Dus kritischer interviewen, verder doorvragen en de vragen beperken tot de essentie van het onderzoek. Ik heb me aan de andere kant ook gerealiseerd dat je met inleidende vragen moet beginnen om een veilige sfeer te creëren voor een open interview. Tijdens het af luisteren van mijn interviews viel het mij op dat ik niet altijd (goed) de antwoorden van de geïnterviewde samenvatte en ook ben ik niet altijd neutraal geweest. Regelmatig heb ik mijn eigen mening laten horen. Goed interviewen is moeilijker dan ik dacht. Het liefst zou ik een gesprek met de geïnterviewde willen voeren. Maar ik snap ook dat je op gesprekken geen onderzoek kunt baseren.

Om alle gegevens goed te verwerken in een codeboom heb ik even moeten puzzelen om tot de goede trefwoorden te komen. Interpretatie versus objectiviteit vormde daarbij een aandachtspunt. Het duurde even voordat ik een werkbare methode had gevonden. Door de codeboom per vraag te maken, zie bijlage J, kon ik meteen de conclusies en aanbevelingen in een extra kolom vermelden en die later uitwerken.

Bij de observaties zijn willekeurige lessen beeldende vorming geobserveerd. Ik heb de docent niet expliciet gevraagd of ze lessen gaven waarin lezen of schrijven een rol speelde. Het opgestelde observatieformulier heeft structuur gebracht in de analyse van de lessen beeldende vorming.

Theorie

Mijn vragen zijn opgesteld met de beperkte literatuur die ik voorafgaand aan het onderzoek gevonden had. Nu weet ik dat een breed literatuuronderzoek als basis voor het praktijkonderzoek belangrijk is. Ik had in het begin meer aandacht aan het theorie gedeelte moeten schenken dan aan het praktijkgedeelte. Anderzijds kwam ik gedurende het onderzoek en via de interviews op steeds interessantere literatuur. Het praktijkonderzoek verrijkte dus ook de theoretische onderbouwing. Ik kreeg (e-mail) contact met mensen/auteurs die ook met dit onderwerp bezig zijn (geweest). Belangrijk is daarbij geweest dat ik steeds beter literatuur kon zoeken en vinden, maar ook steeds beter wist wat ik zocht en nodig had voor mijn onderzoek. Al blijkt de Praktijkschool toch vaak een ondergeschoven kindje te zijn bij veel theorie, dus ook bij theorie over vakoverstijgend onderwijs.

Resultaten

De interviews en observaties hebben meer informatie opgeleverd dan ik had gedacht. Het geeft vooral aan dat het vakgebied vakoverstijgend onderwijs nog in de kinderschoenen staat en er behoefte is aan kennis en begeleiding.

Laaggeletterdheid is bij leerlingen in het praktijkonderwijs een groot probleem waarbij er achterstand is in de basisvaardigheden lezen, schrijven en rekenen. De leerlingen verwerken informatie langzaam. Herhaling is bij de ontwikkeling van de Nederlandse taal wenselijk en blijkt een effectieve methode te zijn. Ik denk dat met vakoverstijgende beeldende vorming, via creativiteit, samenwerking en opdrachten, de basisvaardigheden van de leerlingen verder kan worden ontwikkeld.

Ik heb gemerkt dat het ontwikkelen van educatieve producten mij goed ligt, waarmee ik een bijdrage wil gaan geven aan dit vakgebied. Juist leerlingen in het praktijkonderwijs kunnen gezien hun zwakke basisvaardigheden enorm profiteren van vakoverstijgende lessenseries.

Het volbrengen van mijn onderzoek is belangrijk voor mij. Het heeft me een gestructureerde manier van onderzoeken geleerd waarbij de theorie met de praktijk wordt vergeleken.